T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BİLİM DALI

TURİZM VE İKTİSADİ KALKINMA

Hazırlayan
Melike CINGILLI

Danışman
Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Nisan, 2018
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BİLİM DALI

TURİZM VE İKTİSADİ KALKINMA

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Melike CINGILLI

Danışman
Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince SYL-2016-6801 nolu proje desteklenmiştir.

Nisan, 2018
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğine beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Melike CINGILLI

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Turizm Ve İktisadi Kalkınma

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam …… sayfalık kısmına ilişkin, …../04/2018 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: %...dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Giriş dahil
2- Ana Bölümler dahil
3- Sonuç dahil
4- Alıntılar dahil/hariç
5- Kapak hariç
6- Önsöz ve Teşekkür hariç
7- İçindekiler hariç
8- Kaynakça hariç
9- Özet hariç
10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. ……../04/2018

Adı Soyadı : Melike CINGILLI
Öğrenci No : 4033431408
Anabilim Dalı : Turizm İşletmeciliği ABD
Bilim Dalı : Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı
Program Adı : Turizm İşletmeciliği Yüksek Lisans

Danışman
Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

Öğrenci
Melike CINGILLI

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Turizm Ve İktisadi Kalkınma adlı yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi Ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	**Danışman**
Melike CINGILLI	Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

Turizm İşletmeciliği ABD Başkanı

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU danışmanlığında **Melike CINGILLI** tarafından hazırlanan **"TURİZM VE İKTİSADİ KALKINMA"** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Turizm İşlemeciliği** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

22/03/2018
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

Üye Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA

Üye : Prof. Dr. Asım SALDAMLI

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 24/04/2018 tarih ve 14 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

24/04/2018

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR YAZISI

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda hazırlanan "**Turizm Ve İktisadi Kalkınma**" adlı yüksek lisans tez çalışması, Türkiye'de kalkınma açısından turizm sektörünün önemini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu tez çalışmasının başından sonuna kadar desteğini ve yardımını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU'na teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca başta yüksek lisans çalışmam olmak üzere tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Melike CINGILLI

Kayseri, Nisan, 2018

TURİZM VE İKTİSADİ KALKINMA

Melike CINGILLI

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Nisan, 2018
Danışman: Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

ÖZET

Kalkınma iktisadı, 20. yüzyıldan itibaren başta teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle bölge ve ülke ekonomilerinin büyümesini ve sosyo-kültürel gelişmişlik seviyesinin belli standartlara ulaşmasını amaçlayan ekonomik bir disiplindir. Turizm faaliyetleri ise önemli ölçüde istihdam yaratması, döviz girdisi sağlaması, milli geliri artırması ve yabancı sermaye girişini hızlandırması gibi ülkelere ekonomik ve sosyal faydalar sağlayan bir sektördür. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı bir gelişme gösteren turizm sektörü, tarım ve sanayi sektörünün yeterli düzeyde gelişme gösteremediği bölge ve ülkelerde kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Bu yönüyle turizm faaliyetleri, ülke ve bölge ekonomilerinin kalkınmasında kuşkusuz günümüzde de önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Çalışma, turizm faaliyetlerinin iktisadi kalkınma içerisindeki yeri ve önemini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada ikincil veriler toplamak suretiyle ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle kalkınma ve turizm ilişkisi ele alınmış ve Türkiye'de kalkınma planları içerisinde yer alan turizm politikaları değerlendirilmiştir. Buna ek olarak turizmin iktisadi kalkınmaya olan etkileri analiz edilerek istatistiksel veri ve tablolara geniş bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada mevcut literatüre katkı sağlayacağı ve konuya ilgi duyan kesimlere faydalı olacağı düşüncesiyle çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre turizm faaliyetleri, ülke ve bölgelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasına başta döviz girdisi sağlaması, diğer sektörleri beraberinde geliştirmesi,

ülkeye yabancı sermaye girişine katkı sağlaması ve doğrudan ve dolaylı olarak istihdam ve yatırımları artırması gibi oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Fakat turizm faaliyetlerinin bazı durumlarda olumsuz sonuçları da olmaktadır. Bu durumun temel nedeni turizmin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler ile doğal çevreden hızlı bir şekilde etkilenen bir sektör olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, İktisadi Kalkınma, Turizmin Ekonomik Etkileri.

TOURISM AND ECONOMİC DEVELOPMENT

Melike CINGILLI
Erciyes University, Institude Of Social Sciences
Master's Thesis, April, 2018
Supervisor: Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU

ABSTRACT

Development economics, it is an economic discipline that aims to increase the economies of the region and the country and to reach certain standards of socio-cultural development by the influence of technological developments and globalization in the beginning of the 20 century. Tourism activities are a sector that provides economic and social benefits to countries such as creating employment, providing foreign exchange inflows, increasing national income and accelerating foreign capital inflow. Especially tourism sector, which has been developing rapidly since the 20 mid-century, provides important contributions to development in regions and countries where agricultural and industrial sectors cannot show adequate progress. In this respect, tourism activities continue to play an important role in the development of the economies of the country and region.

The study was prepared to show the importance and place of tourism activities in economic development. In this study, national and international literature surveys were carried out by collecting secondary data. In this context, first of all, the relationship between development and tourism has been discussed and tourism policies in Turkey, which are included in development plans, have been evaluated. In addition the effects of tourism on economic development are analysed and statistical data and tables are presented in a wide range. In addition various evaluations have been made in the study considering that it will contribute to the current literature and will be useful to the interested parties.

According to the results, tourism activities provide important contributions to the economic growth and development of the countries and regions, especially foreign

exchange inflow, development of other sectors, contribution to foreign capital inflow to the country, and increase in employment and investments directly and indirectly. However, tourism activities have negative consequences in some cases. The main reason for this situation is that tourism is a sector that is rapidly affected by political, economic and social developments and the natural environment.

Key Words: Tourism, Economic Development, Effect Of Tourism Economic Development

İÇİNDEKİLER

TURİZM VE İKTİSADİ KALKINMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....i

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....iii

TEŞEKKÜR YAZISI.....iv

ÖZET.....v

ABSTRACT.....vii

İÇİNDEKİLER.....ix

TABLO LİSTESİ.....xii

KISALTMALAR.....xiii

GİRİŞ.....1

1. BÖLÜM

KALKINMA İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kalkınma Kavramı ve Kalkınmanın Amaçları.....3

1.1.1. Kalkınma Kavramı.....3

1.1.2. Kalkınmanın Amaçları.....6

1.2. İktisadi Kalkınma ve Büyüme İlişkisi.....8

1.3. Türkiye'de Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü.....9

1.3.1. Kalkınma Planları Öncesi Dönem.....10

1.3.1.1. 1923-1950 Dönemi.....11

1.3.1.2. 1950-1960 Dönemi.....14

1.3.2. Kalkınma Planları Dönemi.....15

1.3.2.1. 1960-1980 Dönemi.....15

1.3.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1963-1967).....15

1.3.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1968-1972).....16

1.3.2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1973-1977).....17

1.3.2.2. “24 Ocak 1980 Kararları” Sonrası Dönemi.....18

1.3.2.2.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983).....18

1.3.2.2.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1985-1989).....20

1.3.2.3. 1990 Sonrası Dönem.....22

1.3.2.3.1. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1990-1994).....22

1.3.2.3.2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1996-2000).....23

1.3.2.4. 2000 Sonrası Dönem.....25

1.3.2.4.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....25

1.3.2.4.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013).....26

1.3.2.4.3. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018).....28

1.4. Kalkınma ve Turizm İlişkisi.....29

1.5. Bir Kalkınma Stratejisi Olarak Turizm Sektörü.....31

2. BÖLÜM

TURİZMİN İKTİSADİ KALKINMADAKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Turizmin Olumlu İktisadi Katkıları.....33

2.1.1. Turizmin Ekonomik Büyümeye Katkısı.....34

2.1.2. Turizmin Ödemeler Dengesini Sağlamadaki Rolü.....36

2.1.3. Turizm Faaliyetlerinin Yatırımlara Etkisi.....39

2.1.4. Turizmin İstihdamı Artırmaya Yönelik Katkıları.....40

2.1.5. Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi.....42

2.1.6. Yoksullukla Mücadelede Turizm Sektörünün Rolü.....44

2.1.7. Turizmin Yabancı Sermaye Girişine Katkısı.....45

2.1.8. Turizmin Diğer Sektörler Açısından Önemi.....46

2.1.8.1. Tarım Sektörüne Olan Etkileri.....47

2.1.8.2. Sanayi Sektörüne Olan Etkileri.....47

2.1.8.3. Diğer Hizmetler Sektörüne Olan Etkileri.....48

2.2. Turizm Faaliyetlerinin Kalkınma Açısından Ortaya Çıkardığı Olumsuz Etkiler.....49

2.2.1. Negatif Dışsallık.....50

2.2.1.1. İklim Değişikliklerinin Etkileri.....51

2.2.1.2. Doğal Çevre Ve Verimlilik Açısından Ortaya Çıkan Sonuçlar.....52

2.2.2. Yabancı Sermayenin Olumsuz Etkileri.....53

2.2.3. Talep Enflasyonunun Ortaya Çıkması.....54

2.2.4. Turizm Faaliyetlerinin Sezonluk Olma Özelliği.....55

2.2.5. Ekonominin Turizm Sektörüne Bağımlı Olması Sorunu.....55

SONUÇ.....57

KAYNAKÇA.....59

ÖZGEÇMİŞ.....71

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'de Turizmin GSMH İçerindeki Payı.....35
Tablo 2: Turizmin Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkisi.....37
Tablo 3: Ödemeler Bilançosu Hesap Kalemleri.....38
Tablo 4: Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açığını Kapama Payı.....39
Tablo 5: Turizm Yatırımlarının İstihdama Etkisi.....40
Tablo 6: Türkiye'de Turizmin İstihdama Katkısı.....42
Tablo 7: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Bölgelerde Turizmin Ekonomik Etkileri.....44
Tablo 8: Uluslararası Turizmin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Sosyo-Ekonomik Etkiler.....49
Tablo 9: Turizmin Doğal Çevrede Ortaya Çıkardığı Olumsuz Etkiler.....53

KISALTMALAR

A.Ş. : Anonim Şirketi
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AET : Avrupa Ekonomi Topluluğu
AR-GE : Araştırma Geliştirme
ATAK : Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi
ATM : Arabian Travel Market
BYKP : Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH : Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ITB Berlin : Internationale Tourismus-Börse Berlin
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ : Küçük Orta ve Büyüklükteki İşletmeler
OCED : Organisation For Economic Co Operaration And Development
STK : Sivil Toplum Kuruluşları
TEFE : Toplam Eşya Fiyat Endeksi
THY : Türk Hava Yolları
TİKA : Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı
TURGEV : Turizmi Geliştirme Vakfı
TUROB : Türkiye Otelciler Birliği
TURSAB : Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
TUYED : Turizm Yazarları ve Gazetecileri Derneği
TÜFE : Tüketici Fiyatları Endeksi
TYD : Turizm Yatırımcıları Derneği
UNWTO : Dünya Turizm Örgütü
WTTC : The World Travel And Tourism Council

GİRİŞ

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öncelikle Batı Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmeye başlaması ve 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte hızlanan küreselleşme süreci, tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamış ve bölgelerarası başta ekonomi olmak üzere birçok alanda önemli değişikliklerin yaşanmasına ve gelişmişlik farklarının daha belirgin bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda iktisadi ve sosyal dengesizliklerin ve adaletsizliklerin çözümüne yönelik uygulamaya konulan politikaları içeren ekonomik bir disiplin olarak kalkınma iktisadı gelişmeye başlamıştır. Zaman içerisinde ise kalkınma tarımsal ve endüstriyel alanlara ek olarak; alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ulaşım, iletişim, pazarlama ve turizm gibi sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda var olan öncelikli ihtiyaçların belirlenmesi ve yetersizliklerin giderilmesi için planlanan tüm etkinlikleri de içine alarak gelişimine devam etmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında dünyada önemli ve hızla gelişen bir sektör haline gelen turizm ise milli geliri artırması, istihdam yaratması, döviz girdisi sağlaması ve ülkeye yabancı sermaye yatırımlarını çekmesi gibi önemli ekonomik etkileri ile son yıllarda yerel ve bölgesel kalkınmayı sağlama açısından ülkeler için vazgeçilmez bir ekonomik sektör olmaya başlamıştır. Özellikle tarım ve sanayi sektörü ile kalkınmasını gerçekleştirmekte zorlanan bölgeler için uygun şekilde planlanan ve geliştirilen turizm politikalarının ülke veya bölgelerin kalkınmasına olumlu katkılar sağlayacağı aşikârdır.

Türkiye'de bölgeler ve şehirlerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, ekonomik dengesizliğin giderilmesi, kırsal alandan kentlere doğru göçün önlenmesi, mevcut bölgelerin alt ve üst yapı sorunlarının giderilmesi ve eğitim olanaklarının geliştirilmesi

amacıyla 1960'lı yılların başında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulması ile birlikte kalkınma sürecinin hızlandığı görülmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci çerçevesinde uygulamaya konulan birçok politika ve proje ülkenin kalkınma sürecinde yardımcı olmuştur. 1950'lerden itibaren dünyada hızla büyüyen bir ekonomik sektör olan uluslararası turizm, 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de de hızla gelişmeye başlamış ve özellikle bazı bölgelerde turizm ile kalkınmaya yönelik çeşitli projeler uygulamaya konulmuştur.

"T*urizm Ve İktisadi Kalkınma"* adlı bu yüksek lisans çalışması, turizmin kalkınmaya olumlu katkılar sağlayacağı varsayımı ile ele alınmıştır. Bu doğrultuda turizmin ekonomik kalkınmaya olan katkıları farklı açılardan ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece konuya ilgi duyan kesimlere faydalı olmak ve mevcut literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca turizm faaliyetlerinin ortaya çıkardığı olumsuz etkiler de bu çalışmada kısmen analiz edilmiştir.

Çalışmada ikincil veriler toplanmak suretiyle geniş bir ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmıştır. Türkiye'de kalkınma planları içerisinde yer alan turizm politikaları analiz edilmiş ve bunun dışında belirlenen çerçevede turizm ile ilgili istatistiksel veri ve tablolar geniş bir şekilde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle yapılan literatür taraması yardımıyla konu ile ilgili bir kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Daha sonra bu bölümde kalkınma politikaları bağlamında Türkiye'de 1963 yılından itibaren yürürlüğe konulan 5 yıllık kalkınma planları ve bunlar içerisinde yer alan turizm sektörüne yönelik politikalar analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise turizmin iktisadi kalkınma içerisindeki yeri ve önemi farklı iktisadi kriterler çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede özellikle turizm faaliyetlerinin GSYİH, döviz gelirleri, yatırımlar ve istihdamı artırarak bölgesel kalkınmaya yardımcı olması ve diğer sektörlere olan olumlu etkileri analiz edilmiştir. Bu bölümde ayrıca turizm faaliyetlerinin ortaya çıkardığı kalkınma açısından olumsuz olarak nitelendirilebilecek unsurlar da değerlendirilmeye tabii tutulmuştur.

1. BÖLÜM

KALKINMA İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kalkınma Kavramı ve Kalkınmanın Amaçları

1.1.1. Kalkınma Kavramı

İktisat tarihinin alındığında birçok önemli dönüm noktası olduğu görülmektedir. Sanayi devrimi, 1930 dünya ekonomik bunalımı ve II. Dünya Savaşı bu dönüm noktaları arasında en önemlileridir. Yaşanan bu gelişmeler zamanla iktisadi hayata dair tüm dengeleri değiştirmiş, büyüme ve kalkınma kavramlarının makro ekonomik bir terim olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur (Dinler, 2004, s. 537).

Sanayi devriminden önceki dönemlerde devletlerin kendi aralarında zengin-fakir veya hükmeden-hükmedilen şeklinde ayrımı yapılırken, bu devletlerin sahip oldukları üretim teknolojilerinde ve gelişmişlik düzeylerinde önemli farklılıkların olmadığı görülmektedir (Dinler, 200, s. 537). Zamanla deniz aşırı ülkelere yapılan coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa'ya çeşitli sanayi hammaddelerinin transferinin gerçekleşmesi, buhar makinesinin bulunması ve diğer yeni teknolojik gelişmelerle birlikte Avrupa endüstrileşmeye başlamıştır. Sanayileşme sonucunda ise ülkeler kısa sürede önemli ekonomik gelişmeler elde etmiş, milli gelirlerini ve nüfusunu artırmışlardır. I. Dünya Savaşı sonuna kadar geçen sürede sanayileşme batılı ülkelerin başta ekonomisi olmak üzere sosyal, politik ve kültürel hayatını olumlu yönde etkilemiştir (Hira, 2002: 77; Akt. Tunçbilekli, 2006: 37).

1776 yılında Adam Smith'in yazdığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserle birlikte maddi ilerleme olarak ifade edilmeye başlanan iktisadi kalkınma kavramı, I. Dünya Savaşı ve 1930'larda yaşanan iktisadi krizlerle birlikte 1945'li yıllar itibariyle ekonomik yönüyle

değerlendirilen, üzerine teori ve politikalar geliştirilen uluslararası bir disiplin olmaya başlamıştır (Yavilioğlu, 2002, s. 63).

1940-1960'lı yıllarda sanayi üretiminde elektrik enerjisinin ve petrolün kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak sanayi, eski tekniklere ve enerji üretim kaynaklarına bağımlı olmaktan çıkarak, her türlü altyapı (su ve elektrik gibi) hizmetine, ulaşım ağı ve yeni teknolojilere sahip olan bölgelerin gelişmesine ve nüfusunun artmasına ve bunun sonucunda ekonomik büyüme ve kalkınmaya sebep olmuştur. Böyle bir ortamda kalkınma, başta bölgesel gelişmişlik farklarını azaltamayan, küresel rekabet ortamına uyum sağlayamayan ve mevcut politikalarıyla ekonomilerini geliştiremeyen bölgelerde gerçekleşmesi zorunlu bir olgu olmuştur (Ünlü ve Yıldız, 2014, 528). Ayrıca 1960'lı ve 1970'li yıllarda ülkelerin liberalleşme politikaları ve küreselleşme ile birlikte dünyada gelişmeye başlayan uluslararası ticaret, 1980'li yıllarla birlikte daha da yaygınlaşmaya başlamış ve uluslararası serbest ticaret hareketinin gelişerek çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu durum zamanla başta ülke ekonomilerinde olmak üzere dünya genelinde sürdürülebilir küresel ekonomik kalkınmayı gündeme getirmiştir (Pike, vd., 2006: 3).

Buradan hareketle kalkınma kavramı tanımlanacak olursa; "Kalkınma bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplum refahının artmasıdır" (Aydın, 2010: 10). Diğer bir ifade ile "kalkınma, genel olarak bir ülkenin milli gelir düzeyinde meydana gelen sürekli artışa bağlı olarak, ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimlerle oluşan bir süreç" olarak ifade edilmektedir (Uçar, 2010; Akt. Ekiztepe, 2012, s. 86). Ama zamanla "kalkınma, az gelişmiş denilen ülkelerde ortaya çıkan büyük ölçüde insani yaşam boyutunun iyileştirilmesi ve maddi refahı artırmaya yönelik potansiyeli harekete geçirmek olarak tanımlanmıştır" (Akad, 2012: 3). Diğer taraftan kalkınma, "üretim ve kişi başına ulusal gelirin artırılmasıyla birlikte, ekonomik ve sosyokültürel yapısının da değiştirilmesi anlamına gelmektedir" (Savaş, 1979; Akt. Tolunay Ve Akyol, 2006, s. 118). "Kalkınma sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve politik boyutlarıyla çevreleyen karmaşık bir süreç" olarak literatürde ele alınmıştır (Özsoy, 2012: 3-4; Akt. Çan, 2014: 46). Ayrıca burada sürdürülebilir kalkınmayı "çevre değerlerinin ve doğal kaynakların

savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bu günkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanması" olarak ifade edebiliriz (Keleş, 1998: 112; Akt. Tıraş, 2012, s. 60). Yani kısaca kalkınma, insanların ekonomik ve sosyo-kültürel taleplerine ulaşması, yaşam kalitelerinin artırılması ve gelişmiş ulusların sahip olduğu yaşam standartlarına erişmesiyle şekillenen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle kalkınma, sadece kişi başına düşen milli gelirin artmasıyla değil, sosyo-kültürel anlamda da iyileştirmeyi kapsamaktadır.

Buradan yola çıkarak Tolunay ve Akyol'a (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 119) göre kalkınma sürecinin üç önemli unsuru olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ülkelerin kalkınmasının, bu unsurların eş zamanlı yürütülmesiyle mümkün olabileceği görüşü savunulmaktadır. Bu unsurlar:

Ekonomik Kalkınma (Economic Development): Ekonomik eşitsizliğin, fakirliğin ve işsizliğin azaltılmasını kapsayan bir kavramdır (Kutlar ve Doğanoğlu, 2007, s. 6). Bu anlayışa göre insanların gereksinimlerinin, gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde tatmin edilmesiyle birlikte refah ve mutluluk düzeylerinin artırılması amaçlanmaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 119). Bu kavrama göre kalkınma sürecinde gerçekleşen bir yatırım, verimlilik ve reel gelirdeki artışlar ve teknolojik gelişmelerle birlikte zamanla eğitim düzeyinin yükselmesine, düşünce ve sosyo-ekonomik yapıların gelişmesine neden olacaktır. "Çünkü kalkınmamış bir ülkenin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, üretim biçimlerine ve sosyal kurumlarına bağlıdır, iktisadi yapı, ifade yerinde ise ülkenin bel kemiğidir. Yapısal değişmeler ile geleneksel üretimden modern üretim biçimine ve yeni bir hayat anlayışına geçilecektir" (Akad, 2012: 3-4). Doğan'a (Doğan, 2011, s. 50) göre bu durumun bir sonucu olarak iktisadi kalkınmanın istihdam yaratma, refah düzeyini arttırma, gelir eşitsizliğini ortadan kaldırma gibi amaçları bulunmaktadır

Sosyal Kalkınma (Social Development): "Sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ağır basan kalkınma konularıdır. Bunlar; sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, çevre sorunları gibi konuları içermektedir" (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 119). Demircan'a (Özgüven, 1988; Akt. Demircan, 2014: 10) göre Sosyal kalkınma farklı açılardan şu şekilde ifade edilebilir:

- Gelir dağılımındaki dengesizliklerin en aza indirilmesi,
- Bireylerin gelir artışlarının yanında daha iyi sağlık, eğitim ve ulaşım imkânları gibi hizmetleri elde edebilmesi,
- Toplumda sosyal dayanışmayı artırması.

Burada sosyal kalkınma gelir dengesizliğini en aza indirerek eğitim, sağlık, beslenme, kültür, sosyal hayat ve ulaşım alanlarının iyileştirilmesini ve kalitesinin artırılmasını kapsamaktadır. Bu çerçevede sosyal ve ekonomik kalkınma bir bütün olup, birbirini tamamlamaktadır. Fakat sosyal kalkınmanın olabilmesi için iktisadi kalkınmanın gerçekleşmiş olması gerektiği unutulmamalıdır.

Beşeri Açıdan Kalkınma (Human Development): "Bireysel ve toplumsal olarak tüm insanların, sahip oldukları potansiyeli kalkınma için kullanmaları ve ülkenin olumlu yönde gelişmesinde yapıcı rol oynamalarının sağlanmasıdır" (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 119).

1.1.2. Kalkınmanın Amaçları

Son dönemde teknolojik gelişmelerle birlikte küreselleşmenin ve liberalleşmenin dünyayı etkisi altına almasının bir sonucu olarak ülkeler, kalkınma stratejilerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu doğrultuda belirlenen yeni kalkınma stratejileri çerçevesinde ülkeler, kamu-özel sektör işbirliği yaratabilmeye, yeni ve etkili bilgi teknolojilerinden yararlanmaya, yeni istihdam olanakları yaratarak yapısında çeşitliliği sağlayabilmeye, dışarıdan yeni yatırımlar çekebilmeye, dışa bağımlılığı azaltılabilmeye ve kendi kendine yeterliliği olan bir ekonomik yapı oluşturulabilmeye yönelmiştir (Tunçsiper ve Yılmaz, 2009, s. 54). Bu doğrultuda bölgenin mevcut yapısı, kaynakları ve imkânları göz önünde tutularak en rasyonel ve verimli kalkınma stratejisi geliştirilmeye çalışılmalıdır (Çarkçı, 2007: 43). Ayrıca bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltması ve geri kalmış bölgelerin hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlaması amacıyla gelişmiş bölgelere yönelik başta işgücü olmak üzere her türlü kaynak göçünün azalması sağlanmalı ve bölgelerin aşırı kalabalıklaşmasının önüne geçilmesi

hedeflenmelidir. Buradan yola çıkarak ülkelerde belirlenen birtakım kalkınma amaçları aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Gül, 2004; Akt. Tunçsiper ve Yılmaz, 2009, s. 54):

- "Yerel ya da bölgesel ekonominin, insan ve doğal kaynak gizilgücünü daha iyi kullanarak, göreli ekonomik üstünlüğünü ve rekabet gücünü artırmak;
- Kentin tüm sektörlerinin ve ekonomik boyutlarının ilerlemesini ve gelişmesini sağlamak;
- Dışlanmış grupların yerel ekonomiye katılımını desteklemek ve yerel ekonomik kalkınma getirilerinden yararlanmada adaleti gözetmek;
- İşletmelerin daha verimli çalışabilmelerini sağlamak ve yeni işletmeleri çekebilmek için kentin altyapısını iyileştirmek ve kentte yaşam kalitesini artırmak;
- Yerel ekonominin büyümesi ve çeşitlendirilmesi için yeni yatırımları dikkatli bir şekilde kabul etmek;
- Yerel olarak üretilen kendine özgü ürünlerin ve kaynakların daha iyi pazarlanmasını sağlayarak yeni fırsatlar yakalamak ve yerel-bölgesel ekonomiye dışarıdan daha fazla kaynak girmesini sağlamaktır" .

Çarkçı'ya (Dinler, 2005: 276; Akt. Çarkçı, 2007: 44) göre bölgesel kalkınmanın ana amaçları aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

- "Bölgesel dengesizliğin azaltılması,
- Her türlü kaynağın, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun coğrafi bölgeler arasında uyumla dağılımının kolaylaştırılması,
- Bölgenin değerlendirilmesi,
- Bölgenin düzenlenmesi,
- Gelişmenin ülkeye yayılması,
- Bölgesel gelişme,
- Bölgesel ekonomilerin entegrasyonu,
- Bölgelerde sıhhatli büyümenin teşviki,
- Endüstrinin bölgeler arasında uygun dağılımının sağlanması,
- Bölgesel dengenin kurulması ".

1.2. İktisadi Kalkınma ve Büyüme İlişkisi

Literatür değerlendirildiğinde ekonomik kalkınma ve büyüme kavramları birbirine benzer terimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinler'e (Dinler, 2004, s. 538) göre bu durumun temel nedeni bu kavramların bir ülke ekonomisinde kişi başına düşen milli gelir, istihdam ve üretimle yakın ilişki içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır.

İktisadi büyüme bir ülkenin GSMH ve kişi başına düşen milli gelirdeki artış gibi nicel verilerle ilgili bir kavramdır. Kapsam olarak daha geniş bir anlam ifade eden iktisadi kalkınma ise, çoğunlukla azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kullanılan ve iktisadi açıdan niceliksel değerlerdeki artışlarla birlikte niteliksel değişmeleri içeren bir kavramdır (Yıldız, 2007: 23). Buradan yola çıkarak bir ülkenin iktisadi büyümesini gerçekleştiremeden iktisadi kalkınmasını sağlamasını beklemek mümkün değildir (Ersoy, 1987: 194; Akt**.** Çarkçı, 2007: 38). Bu çerçevede belirtilen bu kavramları tanımlamak anlam karışıklığını ortadan kalkınmasına yardımcı olacaktır.

Bir ekonomide büyüme, üretim, yatırım, dış ticaret, gelir, istihdam, sermaye donanımı, servet, doğal kaynak düzeyi, temel ekonomik verilerin kişi başına düşen sayısında ve hacmindeki değişiklikleri ve GSMH artışı gibi sayısal verilerdeki değişiklikleri ifade etmektedir (Tolunay ve Akyol, 2006, s.118). Sayı ve hacim bakımından büyüyen bir ülke ekonomisi, kısa veya uzun vadeli bir zaman dilimi içerisinde çatısında ve bünyesinde değişmeler meydana gelmesine, ekonominin gelişmesine ve ülkede yaşayan insanların yaşam kalitesi ve sosyo-kültürel gelişmişlik seviyesinin artmasına neden olacaktır (Ülgener, 1986: 409; Akt. Çan, 2014: 45).

Ekonomik kalkınma kavramı ise ekonomik büyümenin gerçekleşmesiyle birlikte zamanla iktisat bilimi içerisine giren disiplinlerden biridir. Kalkınma alanındaki ilk çalışmalar 1776 yılında Adam Smith yazmış olduğu "Ulusların Zenginliği" adlı eserle başlamıştır. Bu alandaki ilk bilimsel incelemeler ise 1940'lı yılların sonlarına dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren başta iktisatçılar olmak üzere, birçok bilim adamı ve politikacının ilgisini çekmiştir (Özsoy, 2012: 4-5; Akt. Çan, 2014: 45).

İktisadi kalkınma ise, büyümede olduğu gibi değişimi kapsayan bir kavramdır. Buradaki değişim, ülkedeki ekonomik, kurumsal, siyasal, sosyal ve kültürel altyapıda ve çerçevede yaşanan niteliksel değişimleri içermektedir. Bu bağlamda insana eğitim verilmesi, sosyal hayatının geliştirilmesi, güvenliğin sağlanması, kültürel zenginliğin ve çevre bilincinin artırılması gibi yapılan yatırımlarla üretimde verimliliğin artması ve ekonominin büyümesi beklenmektedir (Akad, 2012: 23). Burada insana yapılan yatırımların en önemlileri "bireysel hak ve özgürlükler, okullaşma oranı, kentleşme oranı, nüfus artışı, çevre bilinci, sağlık harcamaları ve kişi başına düşen telefon, bilgisayar gibi faktörler" sayılmaktadır (Gürak, 2006: 313; Akt. Çan, 2014: 46). Özellikle 1980'li yıllarda uluslararası ticaretin yaygınlaşması ile birlikte artan ekonomik liberalleşme ekonomik istikrarı artırmış ve gelişmekte olan bölgelerde kalkınma daha önemli bir kavram haline gelmiştir (Pike, vd., 2006: 5).

Bu çerçevede kalkınma ve büyüme kavramları arasındaki temel farkın kalkınmanın daha çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin problemi, büyümenin ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temel hedefi olduğu ifade edilmektedir (Özsoy, 2012: 4; Akt. Çan, 2014: 45-46). Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki temel farklardan bir diğeri ise büyüyen her ekonominin aynı zamanda mutlaka kalkınacağı anlamına gelmediğidir. "Örneğin, herhangi bir ekonomide gayri safi milli gelir son 5 yıl içinde ortalama olarak % 4 artmış ise, ortalama % 4'lük bir büyüme hızı söz konusu olmasına rağmen, bu ekonomide kalkınma gerçekleşmemiş olabilir. Gelir dağılımı eskisine göre daha adaletsiz bir duruma gelmiş ve sanayi kesiminin gayri safi milli gelir içindeki payı sabit kalmış olabilir. Böyle bir durumda, ortada büyüme olayı bulunmasına rağmen ekonomik kalkınmadan söz etmek mümkün olmayacaktır" (Kılıç, 2001: 8; Akt. Çan, 2014: 47). Kısaca Akad'a (Akad, 2012: 23) göre büyüme niceliksel artışı ifade ederken, kalkınma ise meydana gelen artıştan bölge insanının eşit pay elde ederek refah düzeyini artırması yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Türkiye'de Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü

Her ülkenin coğrafi, doğal, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısında birtakım farklılıklar vardır. Özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte ülkelerin bu farklılıkları önemli ölçüde etkilenmiş ve ülkeler arasında

gelişmişlik farkları ortaya çıkmıştır. Zamanla ülkelerdeki bu gelişmişlik farklarını kalıcı olarak ortadan kaldırmak, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamak amacıyla mevcut ekonomik potansiyele yönelik durum analizi yapılmaya başlanmış, bu doğrultuda çeşitli planlar geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Küçükaltan, vd. 2005, s. 4). Bu çerçevede kalkınma politikaları ekonomik hedeflere ulaşmak için belirlenen görev, yetki ve araçlardan oluşan kamu sektörü için emredici, özel sektör için teşvik edici olan ve meclis tarafından yürürlüğe konulan kanun niteliğindeki planlardır (Dinçer ve Çetin, 2015: 171). Küçükaltan vd.'e (Küçükaltan, vd. 2005, s. 4). göre Kalkınma politikaları belirli sosyal ve ekonomik özellikler bakımından ortak özellik taşıyan ve başta ekonomik olmak üzere sosyal alanlarda ülke ortalamasının altında yer alan, kurumsal, örgütsel ve zihniyet açılarından sorunlu olarak algılanan sınırları belli alanların ekonomik ve sosyal niteliklerinin ülke ortalamasının üstüne yükseltilmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda bölge kalkınma politikaları hazırlanırken ilk olarak tüm kaynaklar doğru analiz edilmeli, daha sonra bölgenin mevcut kabiliyet ve kapasiteleri tümüyle ortaya konulmalı, son olarak ise ortaya çıkan mevcut durum kısa, orta ve uzun vadeli planlar ve hedefler doğrultusunda tutarlı bir şekilde oluşturmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

Türkiye'de turizm sektörünü geliştirmeye yönelik atılan ilk adım Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde denk gelmektedir. "1846 yılında İstanbul'daki Aya İrini Kilisesi'nin askeri müzeye dönüştürülmesi, 1863 yılında İstanbul'da *Sergi-i Umumi-i Osmanî* adı ile ulusal bir fuarın düzenlenerek, fuara hem yurt içi hem de yurtdışından ziyaretçilerin gelmesi, aynı yıl yine İstanbul'da bir seyahat acentesinin kurulması ve 1890 yılında seyyahlara tercümanlık edenler hakkında 190 sayılı Nizamname'nin yayımlanması" ülkemizde turizmin gelişmesine katkı sağlayan ilk ve önemli girişimler arasında yer almaktadır (Yıldız, 2007: 99). Ayrıca Paris-İstanbul arasında sefer yapan "Orient Express" (doğu seferleri) ve 1829'da getirilen "Kırlangıç" adlı buharlı gemi, modern anlamda gerçekleştirilen ilk turizm hareketlerine verilebilecek en iyi örnekler arasındadır. Bu turizm hareketliliği zamanla Avrupa ülkelerinden gelen turistlere yönelik konaklama ihtiyacını ortaya çıkarmış ve modern anlamda konaklama işletmeleri açılmıştır (Şeker, 2011: 16).

1.3.1. Kalkınma Planları Öncesi Dönem

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmiş ülkelere hammadde sağlamak amacıyla Batı ve Güney illerinin bazılarında birtakım iktisadi yatırımlar yapıldığı görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak bu bölgedeki iller ile diğer bölgeler arasında birtakım ekonomik gelişmişlik farklılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde yaşanan savaşlar ve artan dış borçlanmalar ülkenin ekonomisini daha fazla geriletmiş ve bölgelerarası ekonomik ve sosyal dengesizlikler artmaya başlamıştır. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de Cumhuriyet'in kabulü ile birlikte ulusal ekonominin bölgelerarası gelişmesini ve entegrasyonunu sağlamaya ve gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya yönelik birtakım kalkınma politikaları uygulamaya konulduğu bilinmektedir (Sinemillioğlu, 2009, s. 253-254).

1.3.1.1. 1923-1950 Dönemi

I. Dünya Savaşı sonrası 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte yeni kurulma sürecinde olan Türkiye, başta ekonomi olmak üzere birçok alanda sıkıntılarla karşılaşarak bir kalkınma sürecine girmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin, bu süreci sorunsuz bir şekilde atlatarak kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için başta kırsal bölgeler olmak üzere birçok alanda ileriye dönük sürdürülebilir bir ekonomik gelişme modelinin ortaya konulması hedeflenmiştir (Kaya, vd. 2015, s. 64-65).

Bu dönemde yeni kurulan devletin bölgeleri arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırabilmek ve ulusal ekonomiyi geliştirebilmek amacıyla atılan ilk adım 17 Şubat 1923'de gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'dir. Çok farklı kesiminden gelen temsilcilerin katıldığı bu kongrede, ulusal ekonominin Türk girişimcilerin katkısıyla geliştirilmesine ve kalkındırılması hedeflenmiştir (Gündüz, 2006: 178; Akt. İzgi, 2007: 18). Buna ek olarak bu dönemde özel sektörün gelişmesine katkı sağlamak amacıyla 28 Mart 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ayrıca toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli alanlarda bir takım kuruluşlar ve tekeller satın alınmış veya devletleştirilmiştir. Ayrıca Ankara ve İstanbul gibi nüfusun yoğun olduğu bölgelerde fabrikaların kurulması ve şehirlerarası bir ulaşım ağının geliştirilmesi

amaçlanmıştır. Bunlara ilaveten “1924’te İş Bankası, 1925’te Sanayi ve Maddin Bankası ve 1930’da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur”. Ayrıca bu dönemde, yabancı şirketlerin elinde olan demiryolu ağı millileştirilmiş ve yeni demiryolu hatları döşenmiştir (Başol, 2001: 49; Akt. Ersöz, 2009: 109).

Kurulduğu günden itibaren çeşitli şekillerde ekonomik kalkınmayı amaçlayan Türkiye’nin bu dönemde çeşitli kalkınma planları geliştirmiş olsa bile bir takım başarısızlıklarla karşılaşması istenilen hedeflere ulaşılmasını engellemiştir. Bunun temel nedenleri arasında bu dönemde uygulanan politikaların uzun vadeli olarak düşünülmesi ancak sorunların çözümünün ise kısa vadeli politikalarla giderilmeye çalışılması gösterilmektedir. Ayrıca kara’ya (Kara, 2012: 124) göre Doğu ve Batı Anadolu arasındaki gelişmişlik farkını gidermeye yönelik herhangi bir görüşe yer verilmemiş olması ve dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz ile II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı yıllarda ekonomik anlamda herhangi bir düzenleyici girişimde bulunulmaması kalkınmanın gerçekleşmesine zorlaştıran diğer faktörler olmuştur.

Bu dönemde dünya genelinde yaşanan teknolojik gelişmeler, eğitim ve gelir seviyesinde yaşanan artışlar ile ticari havacılık faaliyetlerindeki gelişmeler tur operatörleri ve seyahat acentelerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda uluslararası anlamda yaygınlaşan ve gelişen turizm hareketleri, ülkelere döviz girmesini, ülkenin dış ticaret açığını kapatması ve böylece ödemeler dengesine olumlu katkı sağlaması, istihdam yaratması, bölgeye yapılan alt ve üst yapı hizmetlerinin gelişmesi ve bölgedeki diğer işletmelerin doğrudan veya dolaylı olarak gelişmesini sağlamıştır. Bu yönüyle turizmin ülke ve bölge ekonomilerinin gelişmesi ve kalkınmasında önemi oldukça büyüktür. “Özellikle bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde turizm sektörü, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme imkânına sahip olmayan ama zengin turistik arz verilerine sahip bölgelerin, planlı ve etkin turizm politikaları uygulamaları sonucunda, turistik yönden dengeli bir şekilde kalkınmalarını sağlamaktadır” (Şeker, 2011: 75-78). Bu durum ülkede turizm alanında gerekli planlama ve politikaların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Böylece ülkelerin bir bütün olarak gelişmesine ve kalkınmasına katkı sağlayacağı gerekçesiyle kalkınma planları içerisinde yerini almaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de turizmin gelişmesine yönelik yapılan ilk ve en önemli faaliyet, 1923 yılında Atatürk ve bir grup aydın tarafından Türk Seyyahın Cemiyeti adındaki derneğin kurulmasıdır. Bu dernek sayesinde İstanbul'a gelen turistlere yönelik boğazda rehberli vapur gezileri düzenlenmiş ve yanlış bilgilendirilmelerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu cemiyetin ismi "Türkiye Turing Kulübü" ve "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu" olarak değiştirilmiştir. İlerleyen yıllarda bu kurum tarafından Türkiye'nin ilk turizm afişleri ve karayolu haritaları bastırılmış, başarılı yatırımlar teşvik edilmeye çalışılmış, yabancı dil ve rehberlik kursları açılmış, Türkiye'de turizmi geliştirmeye yönelik çeşitli inceleme ve araştırmalar yaptırılmıştır. Bu kurum II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin turizm politikalarını yönetmiştir (Yıldız, 2007: 100).

1925 yılında ise Türkiye Tayyare Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türk Hava Yolları'nın (THY) temelleri atılmış ve zaman içerisinde elde ettiği hizmet kalitesi ve geniş ulaşım ağı ile THY'nin günümüzde Türk turizminde önemli bir yer edinmesine neden olmuştur (Dinçer ve Çetin, 2015, s. 172). Türkiye'de turizmle ilgili ilk resmi hareket ise 1934 yılında "İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında 2450 Sayılı Kanun" ile Türk Ofisine bağlı bir turizm bürosunun kurulmasıdır. Bu kurum 1939 yılında Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tanıtma Ve Turizm İşleri Şube Müdürlüğüne, "1940'da Basın Umum Müdürlüğüne, 1943'de Basın Yayın Umum Müdürlüğüne, 1949'da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne bağlı Turizm Dairesine" dönüştürülmüştür. 1950 yılında ise turizm alanında gerekli yatırımların yapılabilmesi için Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu hazırlanarak, Turizm Danışma Kurulu oluşturulmuş, turizm konusunda neler yapılabileceği araştırılmış, turizm yatırımları teşvik edilmiş ve turizmin ülke ekonomisinde yer almasına yönelik çeşitli tasarılar hazırlanmıştır (Yıldız, 2007: 100).

Kısaca 1923 ile başlayan bu dönemde Türkiye'de turizmin gelişebilmesine yönelik birtakım yasal düzenlemelerin yapıldığı, çeşitli planların geliştirildiği, bu alanda çeşitli kurumların temellerinin atıldığı, Türk turizminin geliştirmesine yönelik temel kadroların yetiştirildiği, turizme yönelik gerekli altyapı ağının hazırlandığı ve büyük şehirlerimizde ve kıyı kasabalarında azda olsa çeşitli konaklama tesislerinin açılarak işletilmeye başlandığı görülmektedir (Bükey, 201: 18). Fakat bu dönemde ülkenin yeni kurulma

sürecinde olması ve o yıllarda dünyada da turizm yeterince gelişmemiş olması nedeniyle kalkınma politikalarında turizmin öneminin oldukça yetersiz olduğu söylenebilir.

1.3.1.2. 1950-1960 Dönemi

Bu dönemde kurulan Türk Sanayi Kalkınma Bankası (1963), özel sektörün başta Marmara ve Ege Bölgesinde sanayi yatırımlarını yapabilmesi için dış kaynaklı krediler sağlanmış ve gerekli tasarruf finansmanı elde edilmiştir. Bu durumda yatırım yapacak özel teşebbüsün sermaye birikimini elde etmesi nedeniyle önemi büyüktür. Ayrıca bu kurumun ekonomik gelişmeleri hızlandırmak amacıyla planlanan politikalar çerçevesinde kamu iktisadi kuruluşları tarafından nüfusun yoğun olduğu yerleşim yerlerinin dışındaki bölgelere önemli ve büyük yatırımlar yaptığı görülmektedir (Ersöz, 2009: 110-111). 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte liberal ekonomi diye adlandırılan yeni bir dönemin temelleri atılmaya başlanmıştır.

Bu dönemde turizm alanında atılan en önemli adımlar 1950 yılında 5647 sayılı Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu ve 1953 yılında yürürlüğe giren 6089 Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu'dur. Bu kanunlar ile birlikte turizm alanında yatırım yapacak olan girişimcilere yönelik çeşitli teşvikler hazırlanmıştır (Şanlıoğlu ve Özcan, 2017: 100). Ayrıca bu dönemde turizm sektörüne yatırım yapacak firmalara uzun vadeli vergi muafiyetleri getirilmiş ve turizme yönelik yatırımlar gerçekleştirilebilmesine yönelik Türkiye Emlak Kredi Bankası tarafından 1.000.000 TL'lik kredi fonu oluşturulmuştur (Yıldız, 2007: 100). "1955 yılında uluslararası otel zinciri olan Hilton, yirmi dokuzuncu oteli olarak İstanbul Hilton'u açmış, aynı yıl T.C. Ziraat Bankası bünyesinde turizm kredileri fonu oluşturulmuş ve sonraki yıllarda da T.C. Turizm Bankası A.Ş. kurulmuştur" (Şeker, 2011: 17). "1957 yılında Basın Yayın ve Turizm Vekâleti adıyla Turizm Bakanlığı'nın temelleri atılmıştır. 27 Mayıs 1960 ihtilali ile Türkiye'de yeni gelişmeye başlamış olan turizm sektörü, bütünüyle bir durgunluk içine girmiştir. İhtilali takip eden aylarda devrilen iktidarın bu sahadaki faaliyet ve tasarrufları üzerine yoğun bir soruşturma ve kovuşturma hareketi başlatılmış, henüz bitirilmemiş olan yatırımların büyük bir çoğunluğu durdurulmuş, yapımına başlanmış olan projeler iptal edilmiş, krediler kesilmiştir" (Yıldız, 2007: 100). 1962 yılında ise daha önce

durdurulan turizm yatırımları tekrar uygulamaya konulmuş, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) kapsamında birçok destinasyonda TURBAN (Türkiye Turizm Bankası) tesisleri kurulmuş ve turizm alanında kalifiye personel yetişmesine önemli katkılar sağlanmıştır (Şanlıoğlu ve Özcan, 2017, s. 100). Ayrıca belirlenen turizm bölgeleriyle ilgili kaynak envanterleri çıkarılarak gerekli fiziksel planlamaları ve teknik altyapı yatırımlar ve turizm alanında öncü örnek tesisler devlet tarafından yaptırılmaya başlanmıştır (Acuner, 1990: 29; Akt. Yıldız, 2007: 101). Bütün bunlara ek olarak bu dönemde turist sayısının, turist başına düşen harcamaların ve turistlerin ortalama kalış sürelerinin artırılması hedeflenmiş, fakat hedeflenen turist sayısına ulaşılsa bile ödemeler bilançosu açık vermeye devam etmiştir (Dinçer ve Çetin, 2015: 174). Yine bu dönemde 1957 yılında Turizm Bakanlığı'nın temelleri atılmış ve yapılan diğer ciddi adımlarla birlikte Türkiye'de turizm faaliyetleri daha profesyonel şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Fakat yapılan bu çalışmalara rağmen, Türkiye'de turizmi dünya genelinde yaşanan iniş çıkışlar nedeniyle yeteri kadar gelişememiştir.

1.3.2. Kalkınma Planları Dönemi

I. Dünya Savaşı ve 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası birçok ülke bozulan ekonomik yapısını düzeltmek amacıyla birtakım kalkınma politikaları yürürlüğe koymuştur. Bu dönemin Türkiye için, Rusya'dan sonra sanayi ile kalkınma planı hazırlayan ikinci ülke olması nedeniyle önemi büyüktür. Bu doğrultuda Türkiye'nin 1960 yılında kurulan DPT ile birlikte 1963 yılında itibaren Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) uygulanmasına başlattığı görülmektedir (Yıldız, 2007: 83). Ayrıca 1963 yılında "Turizm ve Tanıtma Bakanlığı" kurulmuş ve turizmle ilgili çalışma yapan kurum ve kuruluşlar arası eşgüdümün sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede turizmi geliştirmeye yönelik çeşitli kanun ve yönetmelikler düzenlenmiş, turizm kaynakları en iyi şekilde değerlendirilmeye çalışılmış ve "Planlı Kalkınma Modeli" kabul edilmiştir (Öztaş ve Karabulut, 2006: 10; Akt. Şeker, 2011: 17).

1.3.2.1. 1960-1980 Dönemi

1.3.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1963-1967)

1963-1967 yıllarını Kapsayan (BYKP), Türkiye'de ekonomik dengenin ve bölgelerarası fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi ve ekonomik dengesizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda geri kalmış bölgelere özel

sektörün yatırım yapmasına yönelik çeşitli teşvik planları geliştirilmiş ve 19 Şubat 1963 tarihinde “yatırım indirimi” kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak bu dönemde, yurtdışından ithal edilen malların ülke içinde üretilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda dönemin kalkınma planlarının önemli bir bölümünü uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikaları ve yüksek gümrük duvarları ile birlikte iç piyasaya dönük, ithal ikameci sanayileşme stratejileri doğrultusunda kamu yatırımlarının yapılması hedeflenmiştir (Ersöz, 2009: 111-112). Ayrıca Erdem vd.’ne (Erdem vd., 2009, s. 91) göre bu dönemde kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payı artmış, tarımın milli gelir içerisindeki payı azalmıştır. Fakat milli gelir istenilen seviyede artış gösterememiştir.

Bu dönemde turizmin dış ticaret açığını kapatmada faydaları, istihdam yaratması ve diğer sektörleri de beraberinde geliştirmesi gibi birçok ekonomik katkısının anlaşılmasıyla birlikte kalkınma planlarında bu yönde yapılacak yatırımların önemine vurgu yapılmış ve turizm kalkınma planları içersinde yerini almaya başlamıştır. Bu çerçevede ülkenin turizm alanında tanıtımının yapılabilmesine yönelik uluslararası bir tanıtma örgütü ile işbirliği yapılarak, yabancı ülkelerde pazar araştırmaları gerçekleştirilmesi ve turizm danışma büroları açılması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde iç turizmi geliştirmeye yönelik ülkenin turizm değerlerinin yerel halka tanıtılması, gerek yerel halka ve gerekse turizm personeline bu yönde çeşitli eğitimler verilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca turizm yatırımlarına yönelik bina vergisi muafiyeti getirilmiş ve Turizm Bankası tarafından uygun krediler verilerek gümrük ve kambiyo işlemlerinde basitleştirilmeye gidilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer ve Çetin, 2015: 175). Ayrıca bu dönemde turizm alanında yapılabilecekler konusunda çeşitli araştırmalar yapılmış ve turizm verilerinde artışlar gözlenmiştir.

1.3.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1968-1972)

İkinci BYKP’nda ilk kalkınma planının esas ilkeleri korunmakla birlikte, temel amacı, bölgelerarası dengenin sağlanabilmesi için farklı yöntemler belirlemek ve geri kalmış bölgelerin gelişmesini sağlamaktır. Bu çerçevede özel sektörün geri kalmış bölgelere yatırım yapmasını sağlamak amacıyla birtakım özendirici tedbirler (özel krediler, çeşitli vergi indirimleri, gerekli altyapının hazırlanması gibi) alınmış ve sanayide ara üretim mamullerinin üretimine ve madencilik, tarım ve inşaat alanındaki faaliyetlere önem

verilmiştir (Yıldız, 2007: 84). Böylece yatırımların artacağı, ilgili bölgenin hızlı bir şekilde iktisadi gelişmesi ve kentleşmesinin gerçekleşeceği ve bölgenin cazibe merkezi olacağı düşünülmüştür. Ersöz'e (Ersöz, 2009: 113) göre, "İkinci Planda bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme politikalarıyla uyumlu bir bölge planlaması uygulanması vurgulanmıştır".

Bu kalkınma dönemde turizmin ekonomik faydalarının yanında sosyal ve ekonomik etkileri üzerinde durularak etkin bir turizm planlaması hazırlanması, öncelikli turizm bölgelerinde yatırımların yoğunlaştırılması, turizm yatırımlarına yönelik gerekli fiziki planların hazırlanması ve bu doğal ve kültürel mirasın restorasyonu yapılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yine bu dönemde yapılacak olan turizm yatırımlarına yönelik turizm kredilerinin ve teşviklerin artırılması, farklı faiz oranları ile daha etkin yönetilmesinin sağlanması amacı ile sadece turizm sektöründeki kredi politikasından sorumlu bir örgütün oluşturulması, gerekli altyapı ve üstyapı yatırımlarına yönelik gerekli planlamaların yapılarak özendirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve turizm sektörü ile ilgili kurum ve kuruluşların yeniden yapılandırılmasına ve birbirleriyle eşgüdümlü olarak çalışmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer Ve Çetin, 2015: 176). Özetle bu kalkınma planında Türkiye'de turizmi geliştirmeye yönelik yapılan alt ve üstyapı faaliyetlerinin özel sektör tarafından gerçekleşmesi amacıyla çeşitli teşvikler verilmiş ve yatak sayısı 31.235'e çıkarak turizm verilerinde bir önceki döneme göre artışlar sağlanmıştır.

1.3.2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1973-1977)

Bu kalkınma planı ilk iki kalkınma planına göre daha yüzeysel olup, uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. 1972 yılında hazırlanan bu kalkınma planı "bölgesel gelişme ve "kalkınmada öncelikli yöre" kavramına yer verilerek, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol doğrultusunda Avrupa Gümrük Birliği'ne ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na üye olmak amaçlanmıştır. Yine bu dönemde sanayi mamullerinin üretimine ağırlık veren planlamalara yer verilmiş ve bu alanda hızlı bir gelişme kaydedilmiştir. Fakat buna rağmen, sanayileşmede hedeflenen artış hızına ulaşılamamıştır. Bunun temel nedeni 1973 ve 1979 yılları arasında yaşanan petrol fiyatlarındaki aşırı artış ile birlikte dünya ekonomisinde yaşanan bunalımdır. Bu durum Türkiye'de ithalatı artırmış,

ihracatı düşürmüş ve dövizde bolluk yaşanmasına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak Türkiye'de devalüasyon olmuş, enflasyon ve dış ticaret açığı önemli ölçüde artmıştır (Kazgan, 2004: 103; Akt. Ersöz, 2009: 115).

Bu planlama döneminde turizm alanında kitle turizmini ve iç turizmi geliştirmeye yönelik tanıtma ve yatırım faaliyetlerinde bulunulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda özellikle turizm alanında geliştirilecek bölgelerde gerekli alt ve üst yapı yatırımları ve yatak kapasitelerinin artırılması, tarihi alanların gerekli restorasyonunun yapılması, milli parklara yönelik gerekli yatırımların artırılması ve bu faaliyetlerin Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve İmar ve İskân Bakanlığı'nın işbirliği ile yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu dönemde turizm yatırımcılarına yönelik özel sektörün öncü olması ve gerekli kredi ve faiz düzenlemelerine gidilmesi, turizme yenilik alanların korunması ile ilgili mevzuatın hazırlanması ve turizm teşvik ve yatırımları kapsamında ortaya çıkan sorunların ortadan kaldırılarak kamu yatırımlarının özel sektörün ilgi göstermediği alanlarda yapılması hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak, iç turizmin geliştirilmesi, personelin eğitilerek 12 ay istihdamının sağlanması bu dönemdeki diğer amaçlar arasında sayılabilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer ve Çetin, 2015: 177). Bu dönemde Türk turizminde artan kitle ve iç turizm talebini geliştirmeye yönelik alt ve üst yapı yatırımlarının artırılmasına ve bu çerçevede özel sektörü teşvik edilmesine devam edilmiştir.

1.3.2.2. "24 Ocak 1980 Kararları" Sonrası Dönemi

1.3.2.2.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)

Dördüncü BYKP'nında ilk üç kalkınma politikasının yetersiz kaldığı ve bölgelerarası dengesizlik ve gelişmişlik farklarını artırması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandığına değinilmektedir. Bu doğrultuda ülke genelinde dengeli ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla başta sanayi ve altyapı yetersizlikleri olmak üzere enerji, ulaşım, haberleşme ağının dengeli dağılımının sağlanması ve uygulanmasına yönelik çeşitli teşvikler hazırlanmış ve uygulanacak bölgelerin kaynaklarını ve potansiyelini dikkate alarak yeni düzenlemeler yapılmıştır (Yıldız, 2007: 85). Ayrıca bu dönemde izlenen sanayi politikaları nedeniyle dışa bağımlılık ve dövize olan ihtiyaç artmış ve dış ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesine önem verilmiştir (www.kalkinma.gov.tr). Bu

nedenle 24 Ocak 1980 tarihinde Türkiye'nin ekonomik anlamda bunalımdan çıkması, ülkenin kendi iç dinamikleriyle dış desteğe ihtiyaç duymadan serbest dış ticaret koşullarında sanayisinin gelişmesi ve ihracat ağırlıklı sanayileşme stratejilerinin geliştirilmesi ve kalkınmasının sağlaması amacıyla istikrar kararları yürürlüğe konulmuştur (Ersöz, 2009: 115). Alınan kararlar ve uygulanan kalkınma stratejileriyle birlikte yerli üreticinin ihracata yönelmesi teşvik edilmiştir. Bu çerçevede ihracatta hızlı artışlar yaşanırken ithalattaki artışlar sınırlı seviyede kalmıştır. Ayrıca Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisinde sanayi ve hizmetler sektörünün payı artarken tarımın payı azalmıştır (Erdem vd., 2009, s. 179).

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında turizmde kitle turizmini geliştirmeye öncelik verilmiş, bu alanda gelişecek olan bölgelerde gerekli alt ve üst yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda konaklama tesisi yatırımlarını artırmak amacıyla özel sektörün yanında Turizm Bankası ve Emekli Sandığı'nın da bu yatırımları destekleyerek, yatırımların belli bir bölümünün gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu planda turizm gelirini artırmak, yabancı işçi çalıştırmak, yabancı yatırımcıları özendirmek ve gümrük ve vize işlemlerini kolaylaştırmak gibi hedefler de yerini almıştır. Ayrıca bu kalkınma planında turizm ile ilgili alınan diğer hedefi ise şunlardır: İç turizm faaliyetlerini geliştirmek ve özendirmek, turizm istatistiklerini doğru ve etkin şekilde toplayarak analizler yapmak ve bu doğrultuda gerekli düzenlemelerin kalkınma politikalarında yerini almasını sağlamak, tanıtma alanında Turizm Bankası ve Türk Havayolları arasında işbirliği yapılması ve bu anlamda uçak filosunun artırılarak charter seferleri düzenlemektir. Bunlara ek olarak yabancı turistlere döviz bozdurma zorunluluğu getirilerek turist başına düşen harcamaların artırılması ve turizm talebinin tüm yıla yayılması planlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer Ve Çetin, 2015: 179). Bu dönemde Türkiye'de turizmin gelişmesine yönelik olumlu katkılar sağlamak amacıyla 1963 yılında Turizm Bakanlığı, Turizm Bankası ve 1972 yılında seyahat acentelerini tek çatı altında toplayan Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB)'nin kurulması turizm alanında yapılan diğer önemli gelişmeler arasında yerini almıştır (Yıldız, 2007: 101). Bütün bunlara ek olarak 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 Turizm Teşvik Kanunu ile birlikte turizm alanında yatırım yapacak işletmelere yönelik çeşitli kolaylıklar sağlanmış ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Turizm Geliştirme Fonu kurulmuştur (Şanlıoğlu ve Özcan, 2017, s. 101).

Ayrıca bu dönemde daha önce yaşanan 1960 ihtilali, 1980 ekonomik krizi, askeri muhtıralar ve Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan etkilenerek duraklama dönemine giren Türk turizm sektörünün, 1980'li yıllardan itibaren özellikle turizm teşvik kanunu ile birlikte kitle turizmine yöneldiği ve bu alanda yapılacak olan yatırımların teşvik edildiği görülmektedir.

1.3.2.2.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Planı "hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve millî savunma gereklerini gözeten bir yapı içinde sınai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi" amacı ile hazırlanmıştır (www.kalkinma.gov.tr). Bu kapsamda ekonomik gelişme ve kalkınmanın hızlı ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlamak amacıyla gelişme potansiyeli olan bölgelere yönelik çeşitli envanter çalışmaları yapılmış ve uygun görülen sektörler için çeşitli şemalar oluşturulmuştur (Yıldız, 2007: 85). Ayrıca bu dönemde GSMH içerisinde ihracatın payı azalmış, sermaye hareketleri serbestleştirilmiş ve özelleşme konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Erdem vd., 2009, s. 230).

1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu ile birlikte Türkiye, turizm yatırımları öncelikli gelişme bölgelerine yönlendirilmiş, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KIT) kaynakların etkin kullanımının sağlanması hedeflenmiş, birçok yerli ve yabancı yatırımcıya yönelik teşvik kolaylıklar sağlanmış ve devlet turizm alanında üstyapı yatırımlarından çekilerek özelleştirme faaliyetlerine hız vermiştir. "Bu dönemde TURSAB, Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB), Turizmi Geliştirme Vakfı (TUGEV), Turizm Yatırımcıları Derneği (TYD) gibi birlik ve dernekler aracılığıyla turizm özel sektör temsilcileri etkili konumlar edinmişlerdir" (Yıldız, 2007: 102).

Bükey'e (Bükey, 2012: 18-20) göre 1983–1985 yıllarını kapsayan ve Türk turizminin gelişme dönemi olarak adlandırılan bu dönemde uygulamaya başlanan liberal ekonomik

model sayesinde özel sektörün turizme yönelik yatırım yapabilmesi amacıyla teşvik edici ekonomi politikaları uygulanmış ve bu alanda yatırım yapacak olan yatırımcılarının kullanımına kamu arazileri verilmiştir. 1985-1987 yıllarını içeren dönemde ise turizm yatımlarında ve bozulmuş karayollarının yenilemesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Böylece bozulmamış doğal yapısı ve zengin tarihi mirası ile Türkiye'nin, turizm alanında bir cazibe merkezi olmasına çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde arsa, inşaat ve işçilik maliyetlerinin düşük, konaklama tesislerindeki geceleme sayılarının yüksek olması nedeniyle konaklama işletmelerinin yüksek oranda kâr elde ettiği bilinmektedir. 1985 yılından sonra ise THY modernleşerek uçak filosunu ve hizmet standartlarını geliştirmiştir. Buna ek olarak paket tur satışlarının artmasıyla birlikte özel havayolu şirketleri yüksek doluluk oranlarıyla charter uçuşları yapmaya başlamış ve Türkiye'ye gelen özel havayolu şirketlerinin sayısını artırmıştır. Türkiye'de ulaşım alanında yaşanan bu gelişmeler ve artan yatırımlar ile havayolu taşımacılığı verilerinde görülen artışlar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesi ve kalkınmasına katkı sağlamıştır.

1987-1989 yıllarını içeren ve turizm gelirlerinin cari işlemler bilançosunda önemli bir kaynak olduğu bu dönemde, turistik yörelere olan yatırım taleplerinin artması ve arazi fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde yöre insanının üretilen mal ve hizmetlerin daha çok pay talep ettiği ve yapılan yatırımlar sonucu alınan kredilerin faizlerinin ödenmeye başlandığı bilinmektedir. Ayrıca yatak sayısındaki artışlarla birlikte gerekli personelin eğitilmesi, tanıtma ve pazarlamaya ağırlık verilmesini zorunlu hale getirmiş ve turist taşımacılığında birtakım sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak bu bölgelerde kentleşmenin boyutları artmış, altyapı ve üstyapı hizmetleri ihtiyaçları karşılayamayacak hale gelmiştir. Bu dönemde Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü (OCED) istatistiklerine göre Türkiye'de turizm işletme sayısı devamlı artmış ve bu sayede turizm sektöründe doğrudan çalışan personel sayısı yaklaşık 165 bin kişiye ulaşmıştır (Bükey, 2012: 18-20). "Ayrıca ürün geliştirmenin yanında pazar geliştirme stratejisinin de benimsenmesi, yatırımlarda özel sektörün ön plana çıkmasının gerektiği, kamunun yatırım yerine kaynakları özel sektöre kredi sağlayarak kullanması, turizm stratejilerinin bütünleştirilmesi konuları üzerinde durulmuştur". Yine bu dönemde turizm ile ilgili alternatif turizm türlerinin geliştirilerek bireysel turizmin yaygınlaşması, turizm planları ve yatırımlarında kamu-özel sektör,

bilim kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılması gibi hedefler kalkınma planı içerisinde yerini almıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer Ve Çetin, 2015: 180). Özetle bu dönem Türk turizminin birçok açıdan atağa geçtiği ve tanınırlığının arttığı bir dönem olmuştur.

1.3.2.3. 1990 Sonrası Dönem

Bu dönemde Körfez Savaşı ile birlikte dünya ekonomisinde görülen durgunluk, ülkemizde enflasyon ve faizlerin yükselmesine, iç ve dış ekonomilere olan borçların artmasına ve 1994 yılında ise ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu kriz sonucunda, 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik tedbir paketi yürürlüğe girmiştir Fakat bu ekonomik kriz sonrası yaşanan devalüasyon ve uygulanan dışa açık ekonomik politikaların etkisiyle Türkiye, dünya ülkeleri arasındaki ihracatın artırarak rekabet gücünü yükseltmiştir (Aksoy ve Coşkun, 2004, s: 400; Akt. Ersöz, 2009: 119). Bunlara ek olarak daha önceki planlama dönemlerinde olduğu gibi, bu dönemde de genel kalkınma ilke ve politikalarının uygulanmasına yönelik somut adımlar atılamamıştır.

1.3.2.3.1. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1990-1994)

Altıncı beş yıllık kalkınma döneminde “bölge planlaması” kavramının yerini “bölgesel gelişme” kavramı almıştır. Bu doğrultuda belirlenen planlamalarda AB bölgesel gelişme politikaları dikkate alınmış ve beşinci kalkınma döneminde teşvik tedbirlerine devam ettirilmiştir (Yıldız, 2007: 86). Ayrıca bu dönemde bölgesel gelişmenin sağlanabilmesi için şehirleşme ve sanayileşme ile ilgili sorunların giderilebilmesine yönelik yatırımların yapılması amaçlanmıştır (Ersöz, 2009: 120). Bütün bu gelişmelerin sonucunda bu dönemde dış ticaret açığı artmış, enflasyon beklenenin üzerinde gerçekleşmiş ve istihdam da artışlar yaşanmıştır (Erdem vd., 2009, s.258-259).

Bükey’e (Bükey, 2012: 19-20) göre 1989-1991 yılları arasında yaşanan körfez savaşı ile ülkemizde alınan birtakım ekonomik tedbirlerden Türk turizmi nasibini almıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de turizmin devamlılığının sağlanabilmesi, turizmin faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve hava taşımacılığının geliştirilmesi amacıyla Türk turizm mevzuatında ve turizm alanında ilgili kurum ve kişilere eğitimler verilmeye

başlanmıştır.1991–1993 yıllarını kapsayan dönemde ise tesislerin doluluk oranlarının ve turizm gelirlerinin düşmesi nedeniyle turizm yatırımları durma noktasına gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak takip eden yıllarda konaklama fiyatlarında indirimlere gidilmiş ve bu doğrultuda personel ücretleri de düşürülmeye başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde turizm alanında altyapı ve üstyapı hizmetlerinin kalitesinin artırılarak geliştirmesi, tesis dolulukları ve niteliklerinin artırılarak işletmeciliğin geliştirilmesi, turizmin mevsimsellik etkisinin azaltılarak 12 ay yapılabilir hale getirilmesi, alternatif turizm çeşitlerine yönelik çeşitli teşviklerin verilmesi, turizmin tüm yıla yayılması, sosyal turizmin teşvik edilerek yerli turistin katılımının sağlanması gibi unsurların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer ve Çetin, 2015: 181). Bu dönem 1982 turizm teşvik kanunu doğrultusunda artan turizm yatırımları ile Türkiye, dünyada turizm alanında önemli yerlere gelmeye başlayarak en fazla talep edilen ilk 20 ülke arasına girmiştir.

1.3.2.3.2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi (1996-2000)

Yedinci BYKP “küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemektedir”. Bu doğrultuda, “özgür ve demokratik bir ortamın sağlanmasına, bireyin ön plana çıkarılmasına, sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekleştirilmesine, toplumun yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesine, üretken istihdamın artırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojide atılım yapılmasına, dünya refahından daha yüksek pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve toplumun tüm bireylerine yeteneklerine uygun eğitimin verilmesine, kültürel gelişmenin sağlanmasına, toplumun tümünün sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulmasına ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılması” amaçlanmıştır (www.kalkinma.gov.tr). Bütün bu bilgiler ışığında bu dönemde dış ticaret açığı, istihdam ve döviz rezervleri artmış ve 1996-1997 yılları arasında yüksek bir büyüme oranı gerçekleşmiştir (Erdem vd., 2009, s. 287).

Yıldız’a (Yıldız, 2007: 86) göre yedinci kalkınma planın temel amacı, her açıdan ekonomik, toplumsal, kültürel bir bütün oluşturularak ulusal sürdürülebilir kalkınmanın

sağlaması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması düşüncesidir. Bu doğrultuda ulusal bütünlüğü sağlamanın önemine değinilmiş ve bu yöndeki gerekli önlemler ilgili kalkınma politikalarına yansıtılmıştır. Bu yönüyle başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere, ülkenin diğer geri kalmış bölgelerinin mevcut kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önüne bulundurularak çeşitli kalkınma projeleri hazırlanmıştır. Bu amaçla yedinci kalkınma planı, geri kalmış bazı illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 1996 yılında "acil destek programı" uygulamaya konulmuştur.

6. Kalkınma Planı'nda alınan tedbirlerle birlikte Türk turizminin çeşitlendirilmesi ve tanıtılması amacıyla yapılan faaliyetlerle Türkiye, dünya turizm pazarına tekrar başarılı bir dönüş yapmıştır. Bu duruma ek olarak bu dönemde kitle turizmini geliştirmeye yönelik faaliyetler geride bırakılmış, sürdürülebilirlik kavramı turizm planlarında da yerini almaya başlamıştır. Yine bu dönemde "Türkiye 1995'ten itibaren geçen olumsuz yılların etkisinden kurtularak hem turizm gelirlerini hem de turist varışlarını arttırmıştır. Turizm gelirlerinde 1998'de 7,2 milyar dolara ulaşılmıştır" (Bükey, 2012: 20). "1999 yılında konjonktürel nedenlerle yaşanan rezervasyon iptalleri ve sektörde yaşanan yapısal sorunlardan dolayı turist girişlerinde bir önceki yıla nazaran önemli düşüşler meydana gelmiş, aynı yıl yaşanan deprem felaketi sorunu daha da büyütmüştür. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda ülkeye giren turist sayısı 7,5 milyon kişi ve turizm geliri 5,2 milyar dolar düzeyinde kalmıştır" (Yıldız, 2007: 102). Marmara depremi sonrası dönemde ise hızlı bir toparlanma dönemine girerek, 2000 yılında 7,6 milyar dolar, 2001 yılında ise 8,1 milyar dolar turizm gelir elde edilmiştir. "Avrupa turizmi içindeki yeri ile değerlendirildiğinde, 1999'da %2,2 olan Türk turizminin yeri, 2000 yılında Avrupa pazarının %3,3'ünü oluşturmuştur" (Bükey, 2012: 20-21). Bu dönemin sonlarına doğru belgeli yatak kapasitesinin 1,3 milyonu bulması, turizm gelirlerinin 12 milyar dolara ulaşması, 1998 yılında ise Birinci Turizm Şurası'nın toplanması, alt yapı hizmetlerinde özel sektörün desteğinin sağlanması, mevsimsellik etkisini minimize ederek turizmin çeşitli türlerinin gelişmesinin sağlanması, ATAK (Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi) projesinin uygulamaya konulması ve uzun vadeli turizm planları hazırlanmasıyla Türkiye'de turizmin sağlıklı bir şekilde gelişimi hedeflenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer ve Çetin, 2015: 182) Bu dönemde yapılan çalışmaların bir sonucu olarak Türkiye turizm verilerinde önemli gelişmeler yaşanmış

ve ülkede turizm sektörünün hızlı bir şekilde geliştiği görülmektedir. Ancak alternatif turizm imkânlarının geliştirilmesi hususunda yeterli mesafe alınamamış, her şey dahil sistemi hızla yaygınlaşmaya devam etmiştir.

1.3.2.4. 2000 Sonrası Dönem

1.3.2.4.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu kalkınma planının hedefi "bölgeler arası dengesizliklerin en aza indirilmesi ve ulusal kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi" olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda "sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri" esas alınarak hazırlanmıştır (Ersöz, 2009: 122). Bu çerçevede bu bölgelerde yatırım yapacak olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri (KOBİ) teşvik etmek ve desteklenmek amacıyla çeşitli kredilerin verilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca belli bölgelere yatırım yapacak işletmelere yönelik gümrük ve fon muafiyeti, katma değer vergisi istisnası ve yatırım indirimi gibi teşviklerin verilmesi öngörülmüştür (Yıldız, 2007: 86-87). Bütün bunlara ek olarak bu planda belediyelerin tarım, sanayi, kamu hizmetleri ve turizme yönelik projelerinin destekleneceği belirtilmiştir. Sekizinci kalkınma planı döneminde 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 2001-2002 arası yıllarda ülke ekonomisi küçülmüş, yabancı sermaye girişi azalmış, gelir dağılımı bozulmuş ve faiz oranları yükselmiştir (Erdem vd., 2009: 349-350). 2002-2007 arası dönemde ise doğrudan yabancı sermaye girişlerinde artışlar yaşanmış, enflasyon tek haneye düşmüş ve yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır. Fakat istihdam istenilen düzeyde gerçekleşmemiş, cari açık artmış ve ithalat ve ihracatta artışlar yaşanmıştır (Erdem vd., 2009, s. 382-384).

2000'li yıllarla birlikte Türkiye başta İngiltere ve Almanya'dan olmak üzere birçok yabancı turisti ülkeye çekmek amacıyla uluslararası pazarda turizm tanıtım faaliyetlerine başlamış ve böylece Türkiye tercih edilen bir Akdeniz ülkesi olma yoluna girmiştir. Bu yıllarda Turizm Bakanlığı sadece uluslararası anlamda değil, aynı zamanda iç piyasaya yönelik çeşitli kampanyalarla yerli turistlerin ilgisini çekmeyi hedeflemiştir (Bükey, 2012: 21). "2001 yılında ülkemize gelen turist sayısı 11,6 milyona, turizm

gelirleri 8 milyar dolara yükselmiş, böylece önceki yıllarda yaşanan artış trendi yeniden yakalanmıştır" (Yıldız, 2007: 102).

2001–2006 yıllarını kapsayan sekizinci kalkınma planı içerisinde turizmle ilgili bir takım düzenlemelere gidilerek, Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği Yasası'nın günün şartlarına uygun hale getirilmesine yönelik çeşitli değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. "Yeni yasal düzenlemeler arasında göze çarpan en önemli yenilik "Turizm Bölge Birlikleri Kanun Tasarısı" ve "Türkiye Turizmciler Meslek Birlikleri Kanun Tasarısı"'dır. Ayrıca bu dönemde "Turizm Bakanlığı Belgeli ve Belediye Belgeli yatak kapasitesinin 751 bin olması, teşviklerin ağırlığının pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirilmesine verilmesi, Kullanan Öder - Kirleten Öder ilkesiyle kullanıcıların fiziki altyapının finansmanına katılımının sağlanması, turizm eğitiminde standartlar belirlenerek, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesi ve istihdam için gerekli beceri düzeylerini sağlayacak belgelendirme sisteminin geliştirilmesi, Akdeniz Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi kapsamına girebilecek projelerin yürütülmesinde, idari ve mali sorunların çözümlenmesi ve Hazine garantisine gerek duyulmayacak bir model çerçevesinde proje uygulamasının hızlandırılması" belirlenen hedefler arasında yer almıştır (Bükey, 2012: 34). Ayrıca bu dönemde sürdürülebilir turizm hareketleri kapsamında doğal, sosyal, kültürel çevreye zarar vermeden turizm talebinin artırılması, alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir turizm gelişimi için gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır (Dinçer ve Çetin, 2015: 184-185). Özellikle bu dönemde yatak kapasitesinde hızlı artışlar yaşanmış olmasına rağmen, turizminin pazarlanmasında ve mesleki belgelendirme sisteminde yaşanan eksiklikler Türkiye'de turizmin hizmet kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir (Büyükşalvarcı vd. 2016, s. 197)

1.3.2.4.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

2007-2013 yıllarını kapsayan bu kalkınma döneminde küreselleşmenin hız kazanmasının bir sonucu olarak çok boyutlu rekabet ortamına girildiği görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak başta ekonomi olmak üzere birçok alanda fırsatlarla birlikle tehditlerle karşılaşıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Dokuzuncu Kalkınma Planı, "*İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne*

sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmış Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "sadece kamu kesimi için değil, toplumun geneli için de uzun vadeli bir perspektif ve hedef birliği sağlamaya hizmet edeceği belirtilmektedir. Bu çerçevede bu plan kamu kesimi ile özel kesim ve sivil toplum arasında iletişime ve ortak hedeflere dönük işbirliğine katkıda bulunacaktır. Böylece, tüm kesimlerin sahiplenmesiyle, toplumsal potansiyelimizin tamamının harekete geçirildiği bir ortamda, ekonomik ve sosyal gelişme hızlandırılacak, kapsayıcı bir kalkınma süreci çerçevesinde halkın yaşam kalitesi artırılacaktır (www.kalkinma.gov.tr). Ayrıca bu planlama döneminde Türkiye ekonomisinin mevcut durumu dikkate alınarak piyasaların etkin şekilde kavramsal ve yapısal olarak düzenlemesine gidilmiş ve yeni yaklaşımlar geliştirilmiş. Yine bu çerçevede AB üyelik sürecindeki yatırım ve programlara yönelik devletin farklı kurumları arasındaki stratejiler birleştirilerek birbiriyle uyumlu hale getirilmiştir.

Bu planlama döneminde önemli bir kalkınma aracı olarak görülen turizmde Sürdürülebilir Gelişme Stratejileri'nin geliştirilmesi, karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne dayalı turizm çeşitlerinin öne çıkması ve hizmet kalitesinin artırılmasını amaçlayan politikalara önem verilmiştir. Bu doğrultuda 2005 yılında turizm alanında uygulanan politikaları belirlemek amacıyla Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuş ve 'Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu' hazırlanmıştır. Raporda sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında Türkiye'nin Akdeniz kıyılarının dördüncü büyük turizm destinasyonu olmasına yönelik "eğitilmiş nitelikli işgücü ve düzeyi gittikçe yükselen teknik altyapı, tesis ve servisleri ile öncelikle ülke halkının yaşam ortamını iyileştirici, kendi kaynağını yaratabilen, öz denetim yapabilen, rakip varış noktalarıyla yarışabilir, iç verimliliği yüksek bir sektör haline getirilmesine yönelik detaylı çalışmalar yapılmıştır". Ayrıca turizmin pazar payını artırmaya ve bölgelerarası dengesizliği azaltmaya yönelik turizm pazarının çeşitlendirilmesi, hizmet kalitesinin artırılması, turizmin nitelik ve niceliğinin geliştirmesi, uzun dönemde kârlılık sağlayan girişimlerde bulunulması, doğal ve tarihi kaynakların korunarak bunun tüm ülkeye yaygınlaştırması gibi hedefler de plan gündemine alınmıştır (Bükey, 2012: 35-36). Bütün bunlara ek olarak bu kalkınma planında turizm sektöründe bölgelerarası gelir dengesizliklerini azaltması ve ülkenin dünya turizmindeki payını artırması gibi amaçlar doğrultusunda hazırlandığından

bahsedilerek, bu dönemde turizm gelirlerinin 36,4 milyar dolara, turist sayısının ise 38 milyona ulaşması hedeflenmiştir (Dinçer ve Çetin, 2015: 184).

Bu dönemde Stratejik Tedbirler başlığı altında engellilere yönelik ve çevreye duyarlı konaklama tesislerinin ve turizm türlerinin geliştirilmesi, dış tanıtım pazarlama faaliyetlerinde müşteri profilini geliştirmeye yönelik hedef pazarın sürekli izlenmesi ve tanıtma etkinliklerinde değişen koşullarda hızla ayak uydurularak eşgüdüm sağlanması, turizm pazarını çeşitlendirerek özel turizm pazarlarına yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması, yüksek gelir grubu turistlerin ülkemize çekilmesi, turist sayısının ve turist başına düşen harcamaların artırılması belirlenen hedefler arasında bulunmaktadır (Bükey, 2012: 37). Buna ek olarak turist sayısı ve turizm gelir vergilerini bir önceki döneme göre daha fazla artmış olmasına rağmen, istenilen düzeye ulaşılamaması endişelere neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde "nitelikli işgücünün ve fiziksel kalitenin artırılması, ortalama turist harcamasının yukarı çekilmesi amacı ile üst gelir grubuna hitap eden ürün ve hizmetler ile sürdürülebilirliğini sağlanması da amaçlar arasında belirtilmiştir. Yöresel gastronomi ve yiyecek içecek sektörünün önemi de bu planla belirtilmiştir" (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer ve Çetin, 2015: 85).

1.3.2.4.3. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

6 Temmuz 2013'de Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe giren 10. Kalkınma Planı, Türk toplumunun yüksek bir refah seviyesine erişmesini 2023 hedefleri çerçevesinde dile getirmektedir.

Bu kalkınma döneminde temel amaçlara ulaşırken insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri benimsenerek hareket edileceğinden bahsedilmiştir. Bu çerçevede 10. kalkınma planı döneminin temel hedefleri ve politikaları dört ana başlık altında belirlenmiştir. Bunlar (Çağlar ve Acar, 2013, s. 3-4) ;

- Nitelikli insan, güçlü toplum,
- Yenilikçi üretim, istikrarlı yüksek büyüme,
- Yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir çevre,
- Kalkınma için uluslararası işbirliğidir.

Bu planlama döneminde turizmle ilgili olarak özellikle Avrupa ülkelerinde yaşlanan nüfusun sağlık ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye'de sağlık turizminin geliştirilmesi ve ucuz ve kaliteli hizmet sunulması, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin özel sektöre devredilmesi yönünde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde başta çevre sorunları olmak üzere sosyal ve kültürel değerleri korumak ve ekonomik olarak fayda sağlamak amacıyla sürdürülebilir turizm kavramı bu planda yerini almıştır. Bu planda turizm ile ilgili "turist başına düşen gelirin arttırılması için hizmet niteliğinin ve fiziksel kalitenin yükseltilmesi, üst gelir grubuna hitap eden ürünlerin ve hizmetlerin oluşturulması, nitelikten ödün vermeden, sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin desteklenmesi, turizm merkezlerinde çevre sorunlarının ve yapılaşmanın getirdiği sorunların çözülmesi, turizm merkezlerini birbirine bağlayacak ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, özel pazarlama faaliyetlerine etkin katılımı için teşvikler verilmesine" yönelik hedefler belirlenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014; Akt. Dinçer ve Çetin, 2015: 186).

Ayrıca bu dönemde sağlık turizminin yanında kongre, kış, kurvaziyer, golf ve kültür turizmi ile ilgili gerekli altyapı eksiklikleri tamamlanarak, alternatif turizm türlerinin ve pazarının çeşitlendirilmesi, gelişiminin desteklenmesi, müşteri profilini geliştirmeye yönelik dış tanıtım faaliyetlerinin etkinleştirilmesi, yoğun turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgelerde yerel yönetimlerin, STK'ların ve halkın turizmle ilgili kararlara katılımının artırılması, sektörde işgücü kalitesinin artırılarak, turiste daha yüksek standartlarda hizmet sunumuna önem verilmesi gibi hedefler de plan içerisinde yerini almıştır (www.turizmdebusabah.com).

Ancak özellikle Gezi Olayları ile başlayan daha sonra 17-25 Aralık 2013 ve ertesinde yaşanan olaylar ile 15 Temmuz 2016 darbe girişimi Türkiye'nin iç istikrarı açısından diğer olumsuz bir tablo ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yaşanan diğer terör olayları ile Suriye ve göç sorunları, Rusya ile yaşanan uçak krizi son yıllarda turizmin Türkiye'de karşı karşıya kaldığı sorunların başlıca siyasi gerekçelerini oluşturmaktadır. Tüm olumsuz gelişmelere rağmen, Türkiye'de turizm 2017 yılından itibaren yeniden hızla toparlanmaya başlamış ve yeniden önemli mesafeler kaydedilmiştir.

1.4. Kalkınma ve Turizm İlişkisi

Uygulanan kalkınma politikalarının amacı, ilgili ülkenin tüm bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal birlikteliğini sağlamak, zamanla oluşan ekonomik dengesizliği ve eşitsizliği ortadan kaldırmak ve ülkenin her yerinde refah seviyesini artırmaktadır. Turizm ise hızlı büyüyen bir ekonomik sektör olmasının yanında, bölgenin mevcut kültürel, tarihsel ve doğal çekicilikleriyle birlikte doğru pazarlanması ve planlanması halinde ülkenin kalkınmasına, yaşam standartlarının gelişmesine ve refah seviyesinin artmasına neden olmaktadır (Doğan ve Yıldız, 2007, s. 155-156).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada hızlı bir şekilde gelişen ve çeşitlenen turizm sektörü, tarım ve sanayi ile yeterli gelişme imkânı olmayan ama zengin turistik çekiciliklere sahip bölgelerde istihdam ve milli geliri artırmakta, döviz girdisi sağlamakta, ödemeler dengesinin açığını kapatmakta ve ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Boyacıoğlu, 2015, s. 197). Bu çerçevede bölgelerarası dengesizlikleri gidermek amacı ile hazırlanan bölgesel ve yerel kalkınma planlarında bölgenin turizm kaynaklarının doğru analiz edilmesi, turizme yönelik avantajları ve kapasitesinin ortaya konulması ve belirlenen politikaların kısa, orta ve uzun vadede tutarlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ayrıca turizm faaliyetleri sonucunda ilgili bölgede yeni iş ve istihdam olanakları ortaya çıkmakta böylece gelirin ve refahın artırılması ve bölgedeki insanların yeni alışkanlıklar geliştirmesi sağlanmaktadır (Doğan ve Yıldız, 2007, s. 155-156). Ayrıca “turizm ve çevre yolu ile ekonomiye katkıda bulunma; gelişmede eşitlik sağlama; sektörler ve bireyler arasında eşit gelişme sağlarken, kültürel, doğal ve fiziksel çevreye saygılı olma; yerel halkın yaşam standardını geliştirme; turistlere en üst düzeyde hizmet sunarken, yerel halkın ihtiyaçlarını da göz ardı etmeme; çevresel kaliteyi elde etme gibi sürdürülebilir turizm stratejileri” geliştirilmelidir (Inskeep, 1991: 10-174; Akt. Eceral ve Özmen, 2009, s. 49). Bu doğrultuda Türkiye’de OECD Bölgesel Kalkınma Servisi tarafından yapılan ekonomik analizlerde turizm sektörü bölgesel kalkınma açısından bir strateji olarak yerini almaya başlamıştır ve AB tarafından desteklenen fonlar içinde turizm projelerinin sayısı artmıştır (Bükey, 2012: 71).

Turizm odaklı kalkınmayı amaçlayan ülkelerin hedeflerinde ortak paydalar olsa da ülkelerin kendine özgü özelliklerinden dolayı uygulamada birtakım farklılıklar görülebilmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin turizm alanında sahip olduğu değerlerle rekabete girebilecek kadar turizm potansiyeli olan çok az ülke olsa da bu çekicilikleri çok iyi pazarlayarak değerlendirebildikleri bilinmektedir (Alper, 2002; Akt. Doğan ve Yıldız, 2007, s. 156-157). Bu doğrultuda 1980'li yıllarda Türkiye'de turizm faaliyetleri daha çok kitlesel deniz-güneş-güneş turizmine yoğunlaşmış olsa da zamanla doğal, kültürel ve iklim çeşitliliği ile macera turizmi, spor turizmi, eko turizm, kırsal turizm ve kültür turizmi gibi dünyada son yıllarda gelişen ve çeşitlenen turizm türlerine önemli ölçüde kaynaklık etmektedir (Doğan ve Yıldız, 2007, s. 157). Bu çerçevede gerekli olan plan, teşvik ve uygulama politikalarının yürürlüğe konulması halinde ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı ve kalkınmayı hızlandıracağı ifade edilebilir.

1.5. Bir Kalkınma Stratejisi Olarak Turizm Sektörü

Ekonomik büyüme ve kalkınma doğrultusunda pek çok ülke döviz geliri elde etmek amacıyla endüstri ürünleri ihracat etmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren birçok ülkenin liberal ekonomi politikalarını benimsemeleri ve küreselleşmenin etkisiyle sanayinin yanında hizmet sektörüne dayalı bir ihracat modeli geliştirmeleri kalkınma politikalarında hizmet sektörünün önemini de artırmıştır.

Bu doğrultuda bir hizmet sektörü olan turizmin özellikle ödemeler dengesine olan katkısı, emek-yoğun bir sektör olması nedeniyle istihdam yaratması, artan turist yoğunluğu ile birlikte bölgede ihtiyaç duyulan ulaşım, inşaat, elektrik, su vb. alt ve üst yapı imkânlarını geliştirmesi, ülkenin milli gelirini artırması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine önemli katkılar sağlaması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda zaman içerisinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde belirlenen turizm stratejileri ve politikaları sayesinde bölgenin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınması ve büyümesini sağlamaktadır. "Nitekim ödemeler bilânçosunun cari işlemler hesabındaki uluslararası hizmetler kısmında yer alan turizmin, uluslararası ticarete konu olan geleneksel hizmet faaliyetlerinin başında yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla, yabancı turistlerin bir başka ülkede yapmış oldukları turizm amaçlı harcamalar, o ülkeye sağladığı döviz geliri açısından aynen mal ihracatında olduğu gibi bir ihracat etkisi

yapmaktadır. Başka bir deyişle, turizm görünmez bir ihracat kalemidir" (Theobald, 2000 Akt; Bahar, 2006, s. 140).

Dünya Turizm Örgütü'ne (UNWTO) göre, 2016 yılında tüm dünya genelinde siyasi ve ekonomi alanında yaşanan zorluklara rağmen uluslararası turizmin yüzde 3.9 oranında büyüyerek 1 milyar 235 milyon kişiye ulaştığı ve 2015 yılına kıyasla 46 milyon kişi arttığı ve % 4 büyüdüğü belirtilmiştir. Böylece 2016 yılında 1 milyar 220 milyon gelir elde edilmiş ve turizm dünya ticaretinden son beş yılda en hızlı büyüyen sektör olmuştur (UNWTO). Bu rakamın 2020 yılında 1,6 milyar turist ve 2 trilyon dolar gelir olması beklenmektedir (Cho, 2003: 323 Akt. Bahar, 2006, s. 138). "2050 yılında ise 2 milyar kişi ve 2,1 trilyon dolar olması öngörülmektedir. Bununla birlikte, yine 2050 yılında, dünya genelindeki iç ve dış turizm gelirlerinin toplam olarak 24.2 trilyon dolara ulaşacağı beklenmektedir" (Pizam, 1999; Akt. Bahar, 2006, s. 138). Ayrıca bu rakamlar doğrultusunda 2017 yılının Birleşmiş Milletler tarafından 'Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Yılı' ilan edilmiş turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara katkısının artarak devam etmesine yönelik olarak Dünya Turizm Örgütü tarafından dünya genelinde turizme yönelik çalışmalara hız verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (www. turizmguncel.com).

Türkiye'de, 1980 yılında ithal ikameci politikaların yerini ihracata yönelik sanayileşme politikalarının alması ile serbest piyasa ekonomisi benimsenmeye başlanmıştır. Türkiye'de ihracat odaklı sanayileşmenin gerçekleşebilmesinde kuşkusuz turizm sektörü; kolay, verimli ve kısmen de ucuz bir kalkınma stratejisi olmuştur (Tosun, 2001; Akt. Bahar, 2006, s. 138). Ayrıca coğrafi ve jeopolitik konumu, dört mevsimin belirgin olarak yaşanması, çeşitli doğal güzellikleri barındırması, topraklarının üzerinden eski ticaret yollarının geçmesi, birçok tarihi uygarlığa ev sahipliği yapması, üç semavi dinin önemli merkezlerinin bulunması nedeniyle Türkiye'nin birçok doğal, tarihi ve kültürel mirasa sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte yapılan teşvik ve mali desteklerle birlikte Türkiye'de turizm sektörü hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Zaman içerisinde artan teknolojik gelişmeler sonucunda ulaşım araçlarının kapasitesine, bu alanda eğitimli insan gücüne ve konaklama tesislerine olan ihtiyaç artmış ve turizm sektörü ülkelerin dış ticaret açığını kapatmada önemli bir rol oynamıştır. Böylece günümüzde Türkiye'de sanayi

üretimine dayalı ihracat stratejilerinin yanı sıra turizm ile bir kalkınma stratejisi geliştirilmeye çalışılarak turizmin ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olması amaçlanmaktadır.

2. BÖLÜM

TURİZMİN İKTİSADİ KALKINMADAKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Turizmin Olumlu İktisadi Katkıları

20. yüzyılda dünya genelinde yaşanan ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmeler ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını daha belirgin bir hale getirmiştir. Zaman içerisinde bazı ülkeler bu farkı en aza indirseler bile, pek çok ülke için bu durum hala önemli bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda ekonomik kalkınma/büyüme kavramı gündeme gelmeye başlamış ve bunun sadece sanayi sektörünün büyümesi ile sağlanamayacağı kanaati oluşmuştur. Böylece günümüzde ülkelerin kalkınması sanayi ile birlikte turizm, tarım, ticaret, sağlık, finans ve benzeri sektörlerde yapılan önemli girişim ve projelerle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Demircan, 2014: 32). Ayrıca sanayileşme için gerekli olan finansman kaynaklarının yaratılabilmesi amacıyla başta turizm sektörü olmak üzere, hizmet sektörünün gelişmesi zorunlu hale gelmiştir (İçöz ve Kozak, 1998: 156 Akt; Çeken, 2008, s. 298). “Özellikle bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde turizm sektörü, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme imkânına sahip olmayan ama zengin turistik arz verilerine sahip bölgelerin, planlı ve etkin bir turizm politikası uygulamaları sonucunda turistik yönden dengeli bir şekilde kalkınmalarını sağlamasına yardımcı olacaktır” (Braden and Winer, 1980: 37; Akt; Çeken, 2008, s. 298).

Turizm faaliyetleri başlangıçta toplumun belli bir bölümünün talebini karşılarken, günümüzde küreselleşme, teknolojik gelişmeler, eğitim seviyesinin artması, çalışma şartlarının değişmesi, hızlı ve konforlu olan ulaşım sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte geniş kesimlerin turizme olan talepleri de artmaya başlamıştır. Özellikle gelişmemiş bölgelerde nüfusun az olması ve sanayileşmenin gerçekleşmemesi nedeniyle korunmuş doğal ve kültürel değerler yapısı ile eşsiz bir turizm ürününe ev sahipliği yapan turizm potansiyelinin bölgenin kendine has özellikleriyle birleştirildiğinde, bölgenin gelişmesi ve kalkınmasını olumlu yönde etkilediği ileri sürülebilir. Özellikle ülkelerin az gelişmiş yörelerinde turizm faaliyetleri geliştirilerek o yörenin ekonomisine yeni kaynaklar aktarılarak, yeni istihdam alanları sağlanacak böylece diğer sektörler gelişecek ve bu duruma paralel olarak elde edilen gelir de artacaktır. Bu çerçevede gelişmemiş olan bölgelerde gelişen ve büyüyen turizm sektörü, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır (Demircan, 2014: 33).

Sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerinden olan turizm, ulusal ekonomilere ve sosyal hayata önemli katkılar sağlamaktadır (Şanlıoğlu ve Erdem, 2017, s. 279). Bu kapsamda turizmin kalkınma açısından ortaya koyduğu faydalar ve riskler bu bölümün konusunu teşkil etmektedir. Bu çerçevede öncelikle turizmin kalkınmayı sağlamaya yönelik olumlu katkıları aşağıda değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

2.1.1. Turizmin Ekonomik Büyümeye Katkısı

GSMH, bir ekonomide belirli bir dönemde (genelde 1 yıl) yurtiçinde ve yurtdışında üretimi tamamlanmış mal ve hizmetlerin üretim miktarları\geliri, GSYİH ise bir ekonomide belirli bir dönemde (genelde 1 yıl) yurtiçinde üretimi tamamlanmış mal ve hizmetlerin üretim miktarları\geliri olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkenin ekonomik büyümesi milli gelir düzeyinde meydana gelen artışlara bağlıdır (Roney, 2011, s. 68).

Milli gelir önceleri GSMH üzerinden hesaplanırken, küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte GSYİH hesaplamaları dikkate alınmaya başlamıştır. GSYİH ise formül olarak şu şekilde gösterilmektedir (Roney, 2011, s. 68-69):

$$\textbf{GSYİH} = C + I + G + (X - M)$$

Bu formülde C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G devlet harcamalarını, X ihracat ve M ise ithalat kalemini ifade etmektedir. GSYİH'da turizm harcamaları değişik şekillerde girdi olarak yer almaktadır. Formülde C kalemi turizm amaçlı tüketim harcamalarını, G kalemi devletin yaptığı turizm harcamalarını, I kalemi turizm altyapı harcamalarını, X kalemi görünmeyen ihracat içindeki döviz girdisi ve son olarak M kalemi ise ülke vatandaşlarının turizm amacı ile yurtdışı çıkışlarında yaptıkları harcamaları ifade etmektedir (Şanlıoğlu, 2017, s. 62-63). Bu doğrultuda ayrıca turizm kapsamında gerek yurtdışından gerekse yurtiçinden turizm faaliyetlerine katılan turistlerin yaptığı her türlü harcamalardan alınan doğrudan veya dolaylı vergiler devlet bütçesine önemli gelir oluşturmaktadır. Ayrıca turizm faaliyetleri, alınan ücretlerin yanında bölgeye yapılan her türlü alt ve üst yapı yatırımları ile ülke ekonomilerine ek gelir ve vergi kazancı sağlamakta, ülkelerin ekonomik büyümesine önemli katkılar

yapmaktadır (Ünlüönen vd., 2011, s. 161). Diğer taraftan turizm, hizmetler sektörü içinde yer almasına rağmen, 50'den fazla sektörle yakın bir ilişki içindedir. Yani bir ülkede veya bölgede turizmin gelişmesi aynı zamanda pek çok alt sektörün de gelişmesine neden olmaktadır (Çeken, 2008, s. 300). Böylece turizmin bu yönde uygulamaya giren çoğaltan etkisi nedeniyle başlangıçta turist tarafından yapılan herhangi bir harcamanın üzerine bir gelir yaratarak milli gelirin ön görülenin üzerinde artması sonucunu doğurmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 63).

Tablo 1'de turizmin GSMH içerindeki payına yer verilmiştir. Turizmin Türkiye'de GSMH ve ihracattaki payında dönemsel olarak dalgalanmalar yaşanmasına rağmen, genelde bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmaların başlıca nedeni Türkiye'nin ilgili dönemde içerisinde bulunduğu siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklardır. 2016 yılındaki turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki payı özellikle Rusya ile yaşanan Suriye krizi nedeniyle gerilemiş olmakla beraber, 2017 yılı turizm verileri dikkate alındığında ilgili payın yeniden yükseldiği ifade edilebilir.

Tablo 1: Türkiye'de Turizmin GSMH İçerisindeki Payı

YILLAR	Turizm gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (%)	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı
1980	0,6	11,2
1990	2,1	24,9
2000	2,9	27,5
2010	3,4	18,3
2016	2,6	15,5

Kaynak: TURSAB.

2017 yılında ise turizm faaliyetleri Türkiye'nin GSYİH'na doğrudan % 3,8, toplamda ise % 5,1 oranında katkı sağlamıştır (WTTC). Ayrıca yine 2017 yılında Türkiye yaklaşık 26 milyar dolar turizm geliri elde ederek 38 milyon turist ağırlamıştır. (TURSAB). Ancak turist sayısı artmakla birlikte, turizm ürünlerinin fiyatları ucuzladığı için elde edilen döviz gelirlerinde beklenen artış 2017 yılı itibariyle sağlanamamıştır.

2.1.2. Turizmin Ödemeler Dengesini Sağlamadaki Rolü

Bir ülkenin ekonomik durumunu ifade eden en iyi göstergelerden biri olan ödemeler bilançosu, herhangi bir ülkenin belli bir dönemde diğer ülkelerle yaptığı her türlü

iktisadi faaliyetlerinin döviz cinsinden kaydedildiği bir bilanço olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bir ülke ekonomisinin diğer ülke ekonomileri ile olan tüm ilişkilerini gösteren ödemeler bilançosu, ülke ekonomilerinin belli dönemde başarılı olup olmadığını rakamlarla gösteren ve gelecekte olması beklenen durum ile hükümetlerin uygulayabilecekleri politikalar hakkında da fikir veren önemli bir hesap türüdür. Bu yönüyle ödemeler bilançosunun alt hesaplarının açık veya fazla vermesi ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratarak milli gelir, istihdam düzeyi, yatırımlar ve tasarruflar, toplam arz ve talep, kalkınma veya büyüme hızı, enflasyon, döviz kurları, dış borçlar gibi temel makro göstergeleri etkilemektedir (www.ktu.edu.tr). Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkeler ödemeler bilançosunun dengede kalmasını isterler. Ödemeler bilançosunun dengede kalması ise bir ülke ekonomisindeki cari işlem, sermaye ve rezerv hesap hareketlerine bağlıdır. Bu üç hesabın dengede kalması veya eksik çıkması bir ülke ekonomisinin itibarı, büyümesi, enflasyon düzeyi ve döviz kurlarını etkileyecektir (Roney, 2011, s. 76). Bu çerçevede başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, birçok ülke ödemeler bilançosu dengesini sağlamak için yurtiçinde tasarruf sağlamak, ihracat oranını artırmak, döviz darboğazından kurtulmak ve buna bağlı olarak ülke gelirlerini artırarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadırlar (Küçük, 2012: 30).

Turizm sektörü ise özellikle gelişmekte olan, ihracatını yeteri kadar mal ihracatından sağlayamayan ve fiilen ihracatı mümkün olmayan ekonomik ve sosyo-kültürel varlıklara sahip ülkeler için önemli bir döviz kaynağı teşkil etmektedir. Bu yönüyle ödemeler bilançosunun dış aktif bilançosunda yer alan ve toplam bilançoda doğrudan etkili olan uluslararası turizm, yabancı turistlerin ülke içindeki harcamaları ve ülke vatandaşlarının yurtdışında yaptıkları harcamaları göstererek ülke ekonomilerine olan net katkısını ifade etmektedir. Bu doğrultuda uluslararası turizm faaliyetleri sonucu ülkeye giren döviz, çıkan dövizden daha fazla ise ödemeler bilançosunu pozitif, ülkeye giren döviz çıkan dövizden daha az ise ödemeler bilançosunu negatif yönde etkilemektedir (Bahar ve Kozak, 2014, s. 156-157).

Tablo 2’de uluslararası turizmin gelişmesinin ödemeler dengesi üzerine etkisi gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, turizm yatırımları ve yabancı turistlerin gittikleri ülkede yaptıkları her türlü harcama ilgili ülkenin döviz rezervlerini artırırken,

yatırım sonrası elde edilen kar payı ve faiz ödemeleri, turistlerin ihtiyacını karşılamak için yurtdışından ithal edilen ürünler ve yurtdışı pazarlama faaliyetleri için yapılan masraflar döviz çıkışlarına neden olmakta ve rezervleri azaltmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 68).

Tablo 2: Turizmin Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Aşama	Döviz Girdileri	Döviz Çıktıları
Yatırım	Sermaye girişi (Sermaye ve finansman hesapları)	Kar payı ve faiz ödemeleri (cari işlemler hesabı)
İnşaat	----------	Proje ve danışmanlık giderleri, İthal malzeme giderleri,
İşletme \ Yönetim	Yabancı turistlerin harcamaları Hediyelik eşya satışları, Yabancı işletmelerden alınan vergiler, Yabancı işletmelerden alınan ücretler, Yerli ürünlerin arzından sağlanan tasarruflar (ikame etkisi) ,	Teklif hakları ve teknik yardımlar, İthal malzemeler, İthal tüketici ürünleri,
Pazarlama	----------	Yurtdışı pazarlama faaliyetleri, Yurtdışındaki turizm tanıtım personelinin maliyeti,
	Toplam girdiler	Toplam çıktılar

Kaynak: Roney, 2011: 79.

Tablo 3'de ise ödemeler bilançosu hesap kalemleri ve bu hesaplar içerinde turizmin yeri gösterilmektedir. Cari işlemeler hesabı içerisinde yabancı turistlerin yaptığı harcamalar hizmet gelirleri hesabına kaydedilirken, ülke vatandaşlarının başka bir ülkede yaptığı turizm harcamaları ise hizmet giderleri hesabına kayıt edilir (Şanlıoğlu, 2017, s. 66).

Tablo 3: Ödemeler Bilançosu Hesap Kalemleri

I. **CARİ İŞLEMLER HESABI** 1.1. İhracat 1.2. İthalat 1.3. Hizmet Gelirler (turizm, taşımacılık, finansal hizmetler vb.)

1.4. Hizmet Giderleri (turizm, taşımacılık, finansal hizmetler vb.) 1.5. Birincil Yatırım Kaynak Gelirleri 1.6. Birincil Yatırım Kaynak Giderleri 1.7. İkincil Yatırım Kaynak Gelirleri
II**. SERMAYE VE FİNANSMAN HESABI** 1.8. Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar 1.9. Yurtiçi Doğrudan Yatırımlar 1.10. Portföy Yatırımları Varlıklar 1.11. Portföy Yatırımları Yükümlülükler 1.11.1. Hisse Senetleri 1.11.2. Borç Senetleri 1.12. Diğer Yatırımlar 1.12.1. Merkez Bankası 1.12.2. Genel Hükümler 1.12.3. Bankalar 1.12.4. Diğer Sektörler
III**. NET HATA VE NOKSAN HESABI** 1.13. Genel Denge
IV**. REZERV VARLIKLAR** 1.14. Genel Denge 1.15. Resmi Rezervler 1.16. Uluslararası Para Fonu Kredileri

Kaynak: TCMB.

Tablo 4'de dış ticaret açığı, turizm döviz gelirleri ve turizm gelirinin Dış Ticaret Açığı'nı (DTA) kapatmadaki payı verilmiştir. Tabloya göre genel olarak Türkiye'nin DTA önceki yıllara göre artmıştır. Kişi başı harcama düşük olduğunda toplam turizm gelirinin istenilen ölçüde artmadığı görülmektedir. Bu durum ise turizm faaliyetlerinin DTA'nı kapamadaki payını da düşürmektedir.

Tablo 4: Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açığını Kapama Payı

YIL	**Dış Ticaret Açığı (DTA) $**	**Turizm Geliri $**	**Turizm Gelirinin DTA'nı Kapama Payı (%)**
1997	22.402.178	9.233.503	41.41
2000	26.727.914	9.990.841	37,38
2005	43.297.743	24.124.501	55.72
2007	62.790.965	20.942.500	43.34
2010	71.661.113	33.027.943	46,09
2015	63.268.398	31.464.777	46.73
2017	76.735.291	26.283.656	34.25

Kaynak: TURSAB.

Burada verilen bilgiler doğrultusunda uluslararası turizmin herhangi bir ülkenin turizm arzını ve talebini etkilediği ve ülke ekonomisinin dengeye gelmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Mal ihracatından elde edilen gelir ile turistlerden elde edilen döviz gelirleri arasında bir fark bulunmaktadır. Bu yönüyle turizm faaliyetlerine literatürde *görünmeyen ihracat (invisible export)* denilmektedir. Bu çerçevede turizm faaliyetleri diğer ticari ilişkilerden farklılık arz etmektedir. Turistik ürün arz edildiği yerde tüketildiğinden, navlun, sigorta vb. giderler söz konusu olmamaktadır. Ayrıca ihracatı mümkün olmayan ekonomik ve sosyo-kültürel varlıklar turizm sektörü sayesinde döviz kazandırıcı bir faaliyete dönüşmektedir. Diğer taraftan turistlerin satın aldıkları diğer ürünler de ek döviz ve ek ihracat geliri şeklinde önemli düzeyde döviz geliri sağlamaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 69).

2.1.3. Turizm Faaliyetlerinin Yatırımlara Etkisi

Ekonomik büyüme ve kalkınmaya ihtiyacı olan her ülke aynı zamanda yatırımlara da ihtiyaç duymaktadır. Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasında önemli sektörler arasında yer alan turizmin de mevcut turistik talebin karşılanabilmesi ve gelişebilmesi için gerekli altyapının yanında ulaşım, yerel hizmetler, konaklama ve yeme-içme gibi üstyapı yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Demiral, 2012, s. 50). Bu doğrultuda bölgenin sahip olduğu turistik arz potansiyeline bağlı olarak bölgede yol, su, elektrik, kanalizasyon, otopark ve haberleşme gibi fiziksel alt yapı imkânlarının gelişmesi ve buna bağlı alt yapı sorunlarının ortadan kalkması, bölgenin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesine neden olmaktadır (Çeken, 2008, s. 302). Ayrıca, turizm bölgesine yapılan yatımlar ülke ekonomisine doğrudan olduğu kadar dolaylı istihdam sağlamakta, katma değer yaratmakta ve gelir artışına neden olmaktadır. Böylece az gelişmiş bölgelere yapılan turizm yatırımları, alt yapısı hazır olan gelişmiş endüstri bölgeleri ile arasındaki ekonomik ve sosyal adalet açısından farklılıkların azalmasına neden olmakta ve gelir dağılımındaki bozukluklar kısmen de olsa ortadan kalkarak bölgesel kalkınmaya yardımcı olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 72-73).

Tablo 5’de turizm yatırımlarının istihdama olan doğrudan ve dolaylı katkılarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, doğrudan ve dolaylı yatırım hizmeti sunan turizm işletmelerinin sağladığı istihdam içerisindeki vasıfsız işgücünün sayısı fazladır. Ayrıca

tabloda turizm işletmelerinde çalışan toplam işgücü sayısının da fazla olduğu görülmekledir. Bu durumun temel nedeni turizmin emek-yoğun bir hizmet sektörü olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında turizmin doğrudan ve dolaylı istihdamı artırması ile birlikte ülkenin gelirinin artmasına, yoksulluğunun azalmasına ve bölgelerarası daha adil bir gelişmenin sağlanmasına neden olmaktadır.

Tablo 5: Turizm Yatırımlarının İstihdama Etkisi

Etki	**İstihdam Edilen İşgücü**			
Etkinin Yeri	**Vasıfsız işgücü**	**Vasıflı işgücü**	**Toplam işgücü**	**Sermaye (Milyon Ytl)**
Turistik Yatırımlar (Doğrudan Etki)	50	15	65	20
Girdi Sağlayan İşletmeler (Dolaylı Etki)	20	3	23	3
Yatırım Ürünü Kullanan İşletmeler (Dolaylı Etki)	10	4	14	4
Toplam	80	22	102	27

Kaynak: Usta, 2009, s. 69.

2.1.4. Turizmin İstihdamı Artırmaya Yönelik Katkıları

İstihdam, bir ülkede çalışma arzusuna sahip kişilerin mal ve hizmet üretimine katılarak kendine gelir sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Ekonomi bilimi içerisinde ise işgücü arz ve talebinin arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkan, dar ve geniş olmak üzere iki anlamda tanımlanan bir kavramdır. Dar anlamda istihdam sadece emeğin istihdamını ifade edilirken, geniş anlamda ise üretim faktörlerin hepsinin üretim sürecinde kullanımı anlamına gelmektedir (Şanlıoğlu, 2017, s. 73).

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı amaçlayan her ülkenin önceleri sanayileşmeye önem verdikleri görülmektedir. Zamanla sanayileşme ile birlikte artan teknolojik gelişmeler, ülkelerin istihdam sorunu yaşamaya başlamasına neden olmuştur. İşsizlik sorununu çözmek isteyen ülkeler ise emek-yoğun sektörleri geliştirmeye ve teşvik etmeye başlamışlardır (Yıldız, 2007, s. 171)

Turizm sektörü ise emek-yoğun çalışma koşullarına sahip olması, mal ve hizmet üretiminde makineleşmenin sınırlılığı ile önemli ölçüde doğrudan istihdam yaratan bir sektör özelliğine sahiptir. Özellikle emek yoğun olması, düşük ücretli işlerin, yarı zamanlı veya geçici istihdamın ve mevsimselliğin yüksek olması turizmde istihdam olanaklarını artıran diğer önemli etkendir (Çeken, 2012, s. 157-158). Ayrıca turizm sektörünün ülkede yeni iş imkânları yaratarak bölgelerarası gelir dağılımına olumlu etkiler yapması nedeniyle ülkelerin dengeli kalkınmasına fırsat sağladığı görülmektedir (Robert and Goeldner, 1990: 272; Akt. Çeken, 2008, s. 300).

Turizm sektörü bir ülke ekonomisine *doğrudan*, *dolaylı* ve *uyarılmış* olmak üzere üç farklı şekilde istihdam yaratmaktadır. Doğrudan istihdam, turizm işletmelerinde çalıştırılan kişileri, dolaylı istihdam turizm sektörüne ihtiyaç duyduğu mal ve hizmeti üreten işletmelerde çalışan kişileri ve uyarılmış istihdam ise doğrudan ve dolaylı istihdam sonucu elde edilen gelirin harcanması ile ortaya çıkan yeni istihdam olanaklarını ifade etmektedir (Şanlıoğlu, 2017, s. 74). Ayrıca, turizm yatırımları bir ülkenin başta daha az kalkınmış bölgelerinde olmak üzere, ülke genelinde hız kazandığında yeni iş imkânlarının gelişmesiyle birlikte bölgenin gelir dağılımını da olumlu şekilde etkilemekte ve ekonomik kalkınmaya olumlu katkılar sağlamaktadır (Çeken, 2008, s. 300).

Tablo 6'da Türkiye'de turizmin doğrudan ve toplam istihdam içerisindeki yerini göstermektedir. Turizmin dolaylı istihdama olan katkısının yıllar içerisinde yükselme eğiliminde olmasına rağmen, doğrudan katkısının yıllar içerisinde dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. 1995 yılında doğrudan istihdam 448 bin düzeyinde iken, bu sayı 2000 yılında 546 bin düzeyine yükselmiştir. 2017 yılında ise yeniden 461 bin seviyesine gerilemiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere, turizmin istihdama toplam katkısı 1995 yılında 1 milyon 477 bin düzeyinde iken, 2017 yılında 2 milyon 93 bin seviyesine kadar yükselmiştir. 2015 ve 2017 yıllarında turizmi toplam istihdama katkısında nerdeyse bir değişikliğin olmaması bu yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile açıklanabilir.

Tablo 6: Türkiye'de Turizmin İstihdama Katkısı

Yıllar	Doğrudan Katkı ('000)	Toplam Katkı ('000)

1995	448,6	1,477
2000	546,9	1,679
2005	465,6	1,839
2010	429,9	1,793
2015	482,9	2,094
2017	461,8	2,093

Kaynak: WTTC.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak turizm sektöründe istihdam olanaklarının ve diğer sektörlere oranla kadın istihdamının yüksek olmasına rağmen, karşı karşıya kaldığı bir takım sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle turizm sektöründe mevsimsellik özelliği nedeniyle geçici işçi istihdam edilmesi ve bu nedenle sosyal güvencesinin kısa süreli yapılması, sektördeki çalışma şartları nedeniyle çalışma saatlerinin fazla ve yoğun olması, kriz dönemlerde işletmelerin maliyeti düşürmek için ilk olarak çalışanları işten çıkarması, turizm sektörünün birçok alt alanında vasıflı ve vasıfsız personelin düşük ücretlere çalıştırılması ve sektörün yapısı gereği işgücü devir hızının yüksek olması istihdamla ilgili belirtilen sorunların başlıcaları arasında ifade edilmektedir (Ünlüönen vd., 2011, s. 168-169).

2.1.5. Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Bölgesel kalkınma, herhangi bir bölgenin başta milli gelir olmak üzere ekonomik değerlerinin iyileşmesi ve yükselmesi ile birlikte bölgede yaşayan insanların sosyal yaşam koşullarının (sağlık, eğitim, şehirleşme, altyapı vb.) iyileşmesi ve refah düzeylerinin artması sürecini içeren bir ekonomi disiplinidir (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 119). Diğer bir ifade ile bölgesel kalkınma belli bir bölgede yaşayan insanların gelişmiş ülkelerin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam standartlarına ve kalitesine erişmesini ifade eden bir kavramdır.

Özellikle bölgesel kalkınmasını sanayi ve tarım sektörü ile gerçekleştiremeyen ama belli bir turizm potansiyeline sahip olan bölgelerde doğru şekilde planlanan ve geliştirilen turizm, ilgili bölgenin ekonomik kalkınmasına olumlu katkı yaparak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Bahar ve Kozak, 2014, s. 166-167). Ayrıca bir bölgede doğaya dayalı turizm türlerinin ortaya çıkması ve gelişmesi büyük kent ve sanayi merkezlerinde kazanılmış gelirlerin kırsal yörelere aktarılmasına neden olmakta ve ülke genelinde gelir dağılımının yeniden şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu süreç turizmin

bölgelerarası dengesizliği gidermesine, ekonomik ve sosyal adaletin sağlamasına katkı sağlamaktadır (Çetiner, 1998: 218; Akt. Çeken, 2008, s. 301).

Tablo 7'de gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde turizmin ekonomik katkılarına yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi turizm sektöründen alınan vergilerle, yapılan alt ve üstyapı yatırımlarıyla, doğrudan ve dolaylı istihdamın yaratılması diğer sektörlerin de gelişmesine ve iktisadi kalkınma ile büyümeye olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca turizm bu ekonomik faydalarıyla birlikte, bölgenin çevresel, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmasını desteklemekte, yerel kültürün ve doğal kaynaklarının korunmasına ve çevre bilincinin artmasına katkı sağlamaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 81).

Tablo 7: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Bölgelerde Turizmin Ekonomik Etkileri

	Düzenli Alanlar (Mevcut yoğun talep nedeniyle niteliksel iyileşmenin söz konusu olduğu alanlar)	**Gelişmekte Olan Alanlar** (yoğun niteliksel gelişmenin sağlanmasının istendiği alanlar)

Ekonomik Etkiler	• Bölgesel ekonomiye önemli katkı, • Yüksek arsa fiyatları, yüksek vergi gelirleri, • Diğer sektörleri de geliştirme, • Sezonluk istihdam ve gelir etkisi, • Hizmet sektörünün hâkim olması, • Tek sektöre yönelme tehlikesi, • Ana uğraş alanı olarak turizm	• Yetersiz altyapı yüksek harcamaların yapılmasına neden olması, • Turizmin gelişmesi ile diğer sektörlerin şartlarının iyileşmesi, • İstihdamın yanında satış ve pazarlamanın gelişmesi, • Vergi, gelir ve fiyatlar vb. ekonomik gelirlerle bölge istikrar kazanmasına yardımcı olur, • Turizm bir yan uğraş alanıdır.

Kaynak: Samırkaş Ve Kozak, 2013, s.109.

2.1.6. Yoksullukla Mücadelede Turizm Sektörünün Rolü

Yoksulluğun kökeni insanlık tarihi kadar eskidir. İktisadın babası olarak bilinen Adam Smith bazı ülkelerin zenginleşirken bazılarının ise fakirleştiği düşüncesini gündeme getirmiştir. Yoksulluğun, ekonomik sistemlerin bir kusuru olduğu ve ülkelerdeki yoksul vatandaşların ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için çeşitli değerlendirme kriterleri ortaya konulmuştur. Günümüzde ise dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri olan yoksulluk, sadece ekonomik yönüyle değil, aynı zamanda insani ve toplumsal yönüyle de değerlendirilmektedir (Samırkaş Ve Kozak, 2013, s. 29).

Turizm ise ülke ekonomilerine doğrudan ve dolaylı etkileri ile önemli sektörlerden biridir. Bu doğrultuda turizmin yoksullukla mücadelede de olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Bu etkiler doğrudan, dolaylı ve dinamik olmak üzere üç şekilde literatürde yerini almaktadır. Turizmin yoksullukla mücadeleye *doğrudan katkıları* turizmin emek-yoğun bir sektör olması, turizmde çalışacak işçilerin elde etiği gelirler ve ülkenin turizm sektöründen sağlayacağı kazançlardır. Ayrıca kadın, genç ve vasıfsız işgücü istihdamına imkân sağlaması ile yoksul insanlara kazanç sağlamakta ve gelir elde etmelerine neden olmaktadır. Bütün bunlara ek olarak yoksul insanların yaşadıkları bölgelerde yapılan turizm yatırımları ile birlikte alt ve üst yapı imkânlarının gelişmesi bölgedeki yaşam kalitesinin yükselmesine ve yoksul bölgelerde mevcut turizm potansiyeli ile birlikte

sürdürülebilir turizm odaklı yaklaşımlar geliştirilerek, makro ve mikro düzeyde tarım faaliyetlerinin geliştirilmesine ve bölgenin korunmasına neden olmaktadır (Samırkaş ve Bahar, 2013, s.39).

Turizmin yoksulluğa *dolaylı katkıları* ise yoksul bir bölgede turizmin gelişmesine paralel olarak turizm dışındaki sektörlerin gelişmesine ve yeni istihdam imkânlarının ortaya çıkmasına neden olmakta ve böylece bölgenin geliri artmaktadır. Turizmin yoksulluğa *dinamik katkıları* ise kadınların istihdam ve üretime katılmasını sağlaması, bölgede bilgi ve ileri teknolojilerin kullanılmasına neden olması, bölgeye devamlı yeni yatırımların yapılması ve bölge insanının hayatını kolaylaştırarak, bölgenin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlaması şeklinde ifade edilmektedir. Özetle yoksul bölgelerde doğru şekilde planlanarak geliştirilen turizm, bölgede istihdamı artırmakta, vasıfsız ve dezavantajlı bireylere iş imkânı sunmakta ve gelir dağılımında adaleti sağlayarak bölgenin zenginleşmesine neden olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 76-79).

2.1.7. Turizmin Yabancı Sermaye Girişine Katkısı

Yabancı sermaye bir ülkenin doğal kaynakları dâhil mevcut üretim faktörlerinin etkin ve verimli şekilde kullanılması için gerekli olan ve ileride ödemek üzere bir başka ülke tarafından karşılanarak ülkenin ekonomik gücünü etkileyen mali ve teknolojik kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermaye küreselleşme ile birlikte ihtiyaç duyulan sermaye birikiminin sağlanması, üretim faktörlerinin etkin bir şekilde kullanılarak tasarruf ve yatırım yetersizliklerinin giderilmesi ve rekabet gücünün artırılmasında önemli rol oynamakta ve ülkede istihdamı artıran üretim kapasitesinin genişlemesine neden olmaktadır (Çeken, 2014, s. 182-183).

Son yıllarda küreselleşmenin de etkisi ile hızlı bir gelişme gösteren turizm endüstrisi, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren turizm işletmelerinin daha fazla gelir elde etmek amacıyla yeni yatırımlar yapmasına, ürün çeşitlendirmesini sağlanmasına ve yeni pazarlara yönelmesine neden olmuştur. Bu durum çeşitli ülkelere yatırım yapan yabancı işletmelerin gittikleri ülkelerde döviz miktarını, ülkenin sermaye birikimini ve üretim kapasitesini artırarak ülkelerin kalkınmasına olumlu katkılar sağlamıştır. Ancak, yabancı sermaye bir ülkeye kaynak transferi yaparken gideceği ülkenin siyasi ve ekonomik

istikrarına, rekabet ortamına, yerli halkın davranışlarına, sosyal ve demografik çevreye, elde edeceği karlılığı ülkesine sorunsuz şekilde transfer edilebilmesine, vergi sistemi, altyapı kalitesi ve yabancı yatırımcı ile çalışmak isteyen yerli yatırımcıların olması hususlarına özellikle dikkat etmektedir (Şanlıoğlu, 2017, s. 82-85).

2.1.8. Turizmin Diğer Sektörler Açısından Önemi

Turizm sektörü her ne kadar hizmetler sektörü içerisinde yer alsa da turistik mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan ve ihtiyaç duyulan birçok ürünün elde edilmesi için pekçok sektörle doğrudan ve dolaylı yakın bir ilişki içerisindedir (Şeker, 2011: 39). Özellikle turistik bölgelere yönelik uluslararası turizm talebinin artmasıyla birlikte çeşitli yan sektörlere daha fazla ihtiyaç duyan turizm, 50'den fazla alt sektörün gelişmesine neden olmaktadır. Turizmin bu yöndeki çoğaltan etkisi nedeniyle başlangıçta turist tarafından yapılan herhangi bir harcamanın çok üzerinde bir gelir yaratarak milli gelirin artmasına neden olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 63). Ayrıca, turizmin diğer sektörlerle yakın ilişki içerisinde olması üretim kalitesinin artmasına, standardizasyonun sağlanmasına, kaliteli ürünün gerçek değerini bulmasına ve bu sektörlerde yaşanan üretim, pazarlama ve tedarik sorunlarının çözümüne yardımcı olmaktadır. Bunun sonucunda o bölgede sanayi ve tarımla geçinen kesimin gelirinde de artışlara neden olmaktadır (Çeken, 2008, s. 300).

Turizmin diğer sektörlere olan etkisi turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği ülkeye ve turizm türüne göre değişmektedir. Turizmin bu etkisi girdi çıktı analizi veya ekonomik sektörler ayrımı ile incelenmektedir. Turizmin diğer sektörlere etkisi girdi çıktı analizi ile incelendiğinde yukarıda da belirtildiği üzere, 50'den fazla alt sektörü beraberinde geliştirdiği ve bunların en önemlilerinin ticaret, hayvancılık, karayolu taşımacılığı, tarım, kişisel ve mesleki hizmetler, yiyecek-içecek ve şekerleme sanayi olarak tespit edilmiştir (Şeker, 2011: 39). Turizmin diğer sektörlere etkileri ise bir sonraki bölümde daha geniş bir şekilde değerlendirilmektedir.

2.1.8.1. Tarım Sektörüne Olan Etkileri

Bir bölgeye yönelik artan turizm talebine paralel olarak gelen turistlerin yeme-içme ihtiyaçlarını karşılama gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Tarım sektörünün ise bu talebi karşılayabilmek için daha fazla ve kaliteli mal ve hizmet sunması önem arz etmektedir. Böylece tarım sektörü turizm sektörünün ihtiyaçlarını doğrudan kaynak oluştururken,

turizm ise tarım sektörünün ürünlerini değerlendirerek daha fazla gelir elde etmesine ve düşük işlem gereken tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesine ve katma değer yaratmasına neden olmaktadır. Ayrıca, tarım ürünlerinin kalitesinin artması ile birlikte ulusal ve bölgesel üretimde artışlar yaşanması, yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkması ve kırsal alandan kentsel bölgelere yönelik göçün önüne geçilmesi sağlanmaktadır. Bütün bunlara ek olarak, yerel halkın artan turizm talebi doğrultusunda kırsal arazilerini kamp alanı, çiftlik ve ekoturizm bölgesi olarak kiralaması veya satması bölge halkının refah düzeyini artırarak iktisadi açıdan kalkınmasına neden olmaktadır (Bahar ve Kozak, 2014, s.169).

Diğer taraftan, turizmin tarım sektörüne birtakım olumsuz katkılarının da olduğu bilinmektedir. Bunlar verimli toprakların turizm arazisi olarak ayrılması ile tarım bölgelerinin yapılaşmaya açılması, kullanılabilir tarım alanlarının azalması, toprağa olan saygının azalarak modern yaşam simgesi ve biçimlerine olan ilginin artmasıdır (Tunçbilekli, 2006: 30). Belirtilenlere ek olarak tarımsal alanlardaki bazı geleneksel (balıkçılık, ormancılık gibi) tarımsal faaliyetlerin terk edilmesine, turizm ve tarım sektörlerinin geliştiği bölgelerde arsa fiyatlarının aşırı artmasına neden olmaktadır. Ayrıca kırsal bölgelerin şehirleşmeye başlaması ile birlikte ortaya çıkan gürültü, hava kirliliği gibi olumsuz çevre şartları ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır (Çeken, 2014, s. 30).

2.1.8.2. Sanayi Sektörüne Olan Etkileri

Sanayi üretimi, tüketim, ara malı ve yatırım malı olmak üzere üç alt üretim bölümünden oluşmaktadır. Turizm sektörünün sanayinin bu alt sektörlerine etkisi ise değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Turizmin yatırım malları üretimine etkisi kısıtlı olmakla birlikte tüketim ve ara malı üretimi yapan sanayi kollarına olan etkisi ve ihtiyacı daha fazladır. Bu duruma ek olarak turizmin sanayi mallarına duyduğu ihtiyaç doğrultusunda dolaylı istihdam artmakta ve ülke ekonomisine ek katma değer yaratarak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir (Bahar ve Kozak, 2014, s. 170). Turizmin sanayi sektörüne olan başka etkileri ise şu şekilde ifade edilebilir (Şeker, 2011: 40-41 ve Şanlıoğlu, 2017, s. 90-91):

- Turizm yatırımlarının yapılacağı bölgeleye olan altyapı yatırımlarının tamamlanması için gerekli olan inşaat ürünlerinin üretimi ile ara malı üretimi yapan sanayi sektörünü geliştirmektedir. Ayrıca bu durum ihtiyaç duyulan alt sanayi kollarının da üretilen mal ve hizmetlerin gelişmesine, çeşitlenmesine ve ürün kalitesinin artmasına neden olmaktadır.
- Turizm faaliyetleri talep edilen bilgisayar teknolojilerinin üretiminin yapıldığı sanayi kollarının gelişimini artırmaktadır.
- Turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu yiyecek ve içecek ürünlerinin talebi doğrultusunda hammaddesi tarım olan, yiyecek ve içecek üretimi yapan sanayi kollarının üretimini artarak gelişmesine neden olmaktadır.
- Sanayi bölgelerinde gelişen turizm faaliyetleriyle birlikte bölgede dolaylı istihdam artarak bölge ekonomisine ek gelir ve katma değer yaratılmaktadır.
- Tüketim malı üreten sanayi kolları turistlerin ve turizm işletmelerinin ihtiyacı doğrultusunda üretimlerini artırmakta ve ihtiyaç duyulan mal ve hizmet kalitesinin artmasını sağlamaktadır.

2.1.8.3. Diğer Hizmetler Sektörüne Olan Etkileri

Herhangi bir bölge veya ülkede gelişen turizm, tarım ve sanayi sektörlerinde olduğu kadar hizmetler sektöründe de olumlu ekonomik katkılar sağlamaktadır. Bu kapsamda turistlerin yaptığı harcamalar sonucu elde edilen gelir, hizmetler sektörünün niteliksel ve niceliksel olarak gelişmesi ve çeşitlenmesini sağlamaktadır. Başta ticaret işletmeleri olmak üzere hizmetler sektörünün turizm faaliyetlerinin gelişmesi ile daha fazla gelir elde etmesine, kaliteli personel istihdam edilmesine ve mesleki eğitimlerin artarak ülkenin kalkınmasına olumlu katkılar sağladığı bilinmektedir. Bu doğrultuda turizmin hizmetler sektörüne olan başlıca katkıları ise şu şekilde ifade edilebilir (Olalı ve Timur, 1988 s.160; Akt. Şanlıoğlu, 2017 s. 91, Çeken, 2014, s. 167 ve Şeker, 2011: 42):

- Ulaştırma, sağlık, bankacılılık ve güvenlik gibi hizmet sektörlerinin gelişmesine yardımcı olur,
- Bakkal, manav, kasap, fırın ve berber gibi küçük esnafın gelirlerinin artmasına neden olmaktadır.
- Çiçekçi, pastane, moda evi vb. işletmelerin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

- Gelişen turizm bölgesinde turistlerin ihtiyacı doğrultusunda artan rekreasyon ve animasyon faaliyetleri yeni iş kollarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2.2. Turizm Faaliyetlerinin Kalkınma Açısından Ortaya Çıkardığı Olumsuz Etkiler

Uluslararası turizm her geçen yıl büyüyen ve talebi artan ekonomik bir sektör olmasına rağmen, her zaman olumlu iktisadi, sosyal ve çevresel sonuçlar ortaya çıkarmamaktadır. Bu durum turist kabul eden her ülke için zamanla turizm faaliyetlerinden beklenen faydanın azalmasına neden olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 92).

Tablo 8'de uluslararası turizmin ortaya çıkardığı başlıca olumsuz sosyo-ekonomik etkilere yer verilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi turizmin zamanla yüksek enflasyon, turizme aşırı bağımlık, bulaşıcı hastalıklar, çevresel, sosyal ve kültürel yapıda bozulmalar ve ek maliyetler gibi bir takım sorunlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu durum ülke ekonomisinin zaman içerisinde turizmden beklenen faydanın istenilen seviyede elde edilememesine, ülkede ekonomik dengenin bozulmasına ve sosyo-kültürel hayatının zarar görmesine neden olmaktadır.

Tablo 8: Uluslararası Turizmin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Sosyo-Ekonomik Etkiler

1. Çevre, hava, su ve gürültü kirliliği, kalabalık, trafik yoğunluğu gibi negatif dışsallığı ortaya çıkarır
2. Talep enflasyonunu ve arsa fiyatlarını artırır
3. Turizme aşırı bağımlılığın gelişmesine neden olur
4. Turizm faaliyetlerinin sezonluk olması yüksek alternatif maliyetler ortaya çıkarır
5. Yerel kültürel ve sosyal değerler ticarileşir
6. Suç ve hırsızlık oranı, uyuşturucu bağımlılığı ve bulaşıcı hastalıklar artar ve fuhuş yaygınlaşır
7. Doğal ve sosyolojik zenginliklerin tahrip olmasına neden olur
8. Yabancıların bölgeye girmesi mevcut sosyal yapıyı ve kültürü bozar
9. Gelirde mevsimsel dalgalanmalar yaşanır
10. Yabancı işgücünde ve ithalat eğiliminde artışlar yaşanır

Kaynak: Şanlıoğlu, 2017, s. 93 ve Yıldız, 2007: 132-153.

2.2.1. Negatif Dışsallık

Negatif dışsallık, iktisat bilimi içerisinde bir ürünün üretim ve tüketimi esnasında üçüncü kişilere yüklediği maliyelere verilen isimdir. Bu doğrultuda negatif dışsallık üretici ve tüketicilerin üretecekleri ve tüketecekleri mal ve hizmetlere karar verirken bütün sonuçlarına katlanma durumundan dolayı ortaya çıkan bir maliyet türüdür. Bu

maliyet üçüncü kişilere yarar sağlaması durumunda pozitif, zarar getirmesi halinde ise negatif dışsallık olarak iki şekilde ifade edilmektedir (Şanlıoğlu, 2017, s. 93-94).

Turizm ise bir bölge veya ülkenin doğal kaynakları, tarihi ve kültürel varlıkları gibi çevresel faktörlerin kaynağını oluşturduğu ve turistlerin eğlenmesi, dinlenmesi, öğrenmesi ve spor yapması amaçları doğrultusunda şekillenen ekonomik bir sektördür. Bu durum turizmin zamanla turistik bölge ile sürekli bir etkileşim haline girerek şekillenmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda turizmin çevre ile olan ilişkisi sadece fiziksel çevre unsurlarının turist çekim kaynağı olması ile değil, turistik alt ve üstyapı yatırımlarının turizm talebi doğrultusunda şekillenmesini ve gelişmesini sağlamakta ve zamanla turizmin çevreye çeşitli olumlu ve olumsuz ekonomik ve sosyal etkiler yaratmasına neden olmaktadır (Yıldız, 2007: 135). Bu doğrultuda turizmin çevreye olan etkilerini ortaya koyan birtakım faktörler bulunmaktadır. Bu faktörleri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Türkay ve Kahraman, 2012, s. 63):

- Turizmin konjonktürel özelliği,
- Ekosistemin kırılganlığı,
- Destinasyonlarda turizmi geliştiren faktörlerin zaman içerisindeki görünümü,
- Turistik destinasyonlarda turistlerin kalış süreleri, kullanma yoğunluğu ve destinasyonun gelişme düzeyi.

Bir bölgenin çevresel varlıkları ile birlikte gelişen turizm doğru ve planlı şekilde geliştirilemediğinde, bölge veya ülkeye birtakım olumsuz çevresel maliyetler ortaya çıkardığı görülmektedir. Çevresel varlıkların tahribatı ile oluşan bu sorunlar, yukarıda belirtildiği üzere, turizmin negatif dışsallık etkileri olarak adlandırılmaktadır. Bu doğrultuda turizmin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan dışsal maliyetler şu şekilde sıralanabilir (Çeken, 2014, s. 180):

- Çöp ve benzeri atıklar yerel hizmetlerin maliyetini artırmaktadır.
- Bir bölgede turizm talebinin artması ile birlikte turizm hizmeti sunan işletmelerin sayısının hızlı bir şekilde artması, altyapı hizmetlerinin talebi karşılayamamasına neden olmaktadır.

- Artan turistik talep doğrultusunda üretim faktörlerine olan talep artmakta ve böylece üretim faktörlerinin fiyatları yükselmektedir.
- Turizme olan aşırı talep doğrultusunda kamusal mallar zarar görmekte ve tahribatı ile birlikte, ilgili malların onarım ve koruma maliyeti artmaktadır.

Şanlıoğlu'na (Şanlıoğlu, 2017, s. 94) göre turizmin çevresel olarak ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar ise çevrenin kirlenmesi veya bozulması, girdi olarak kullanılan çevrenin üretim kapasitesi ve kalitesinin olumsuz yönde etkilenerek insan sağlığına ve işgücünün doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmesine ve verimliliğinin düşmesine, çevrenin kirlenmesine, doğal besin kaynaklarının zarar görmesine, çevre, hava ve su kirliliği ile flora ve faunanın olumsuz yönde etkilenmesine, hayvanların neslinin tükenmesine, kürsel ısınmaya, çirkin yapılaşma ve tarihi ve arkeolojik alanların zarar görmesine neden olmaktadır.

Özellikle son yıllarda gelişen sürdürülebilir kalkınma kavramının turizm sektörünü de etkisi altına almaya başlaması ile birlikte turizmde çevreye duyarlı uygulamaların geliştiği ve bu çerçevede çevresel planlama, çevrenin taşıma kapasitesi, turizmin çevresel etkisinin değerlendirilmesi ve çevre mevzuatı konusunda birtakım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Türkay ve Kahraman, 2012, s.65).

2.2.1.1. İklim Değişikliklerinin Etkileri

Sanayileşme ile birlikte fosil yakıtların kullanımının artması ve ormanların tahrip edilmesi gibi faaliyetlerin bir sonucu olarak atmosferde sera gazının artması ve normalden daha çok salınmasına, dünya üzerine düşen güneş ışınlarının daha çok ısı vermesine ve böylece küresel ısınmanın artmasına neden olmaktadır (Roney, 2011, s. 102).

Turizm ise turistlerin iklim ve doğal çevre seçimleri doğrultusunda şekillenen ekonomik bir sektördür. Bu doğrultuda dünya genelinde yaşanan iklim değişikleri turistik ürün arzını etkileyerek geleneksel turizm bölgelerinin rekabet edilebilmesinde ve uluslararası turizmde çeşitli olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. İklim değişikliği ile birlikte uluslararası turizmde yaşanabilecek değişiklikler şu şekilde ifade edilebilir (Şanlıoğlu, 2017, s. 96):

- İklim değişikliğinin bir sonucu kış turizmi arz kaynakları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.
- İklim değişikliği buzulların erimesine, okyanus ve deniz suyu seviyesini yükselmesine ve deniz-kum-güneş turizminin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca ovalık alanlarda sıcaklıkların artması ile daha yüksek bölgelere doğru turizm faaliyetleri kaymaktadır.
- İklim değişiklikleri doğal kaynakların bozularak kalitesini düşürmekte ve uluslararası turist akımlarının yönünün değişmesine neden olmaktadır.
- İklim değişiklikleri sonucunda talep yapısında yaşanan değişiklikler turistik ürünlerin çeşitlenmesine neden olmakta ve yeni ürünlerin değerlendirilmesini gündeme getirmektedir.

2.2.1.2. Doğal Çevre Ve Verimlilik Açısından Ortaya Çıkan Sonuçlar

Hava, su, toprak ve gürültü kirliliğinin ekolojik etkileri sırasıyla sürdürülebilir ekolojik dengenin bozulması, doğal çevrenin ve verimliliğinin zarar görmesi ve turizm amacıyla bölgeye gelen insanların tüketim memnuniyetinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca bir destinasyonda yaşanan çarpık yapılaşma, aşırı kalabalık ve motorlu taşıtların artması gibi yaşanan sorunlar doğal çevrenin yok olmasına neden olmakta ve böylece telafisi zor, bozulmuş doğal çevre şartları, turist ve ekonomik kayıplar ortaya çıkarmakta, ayrıca yerel halkın ve turistlerin sağlığının bozulması gibi olumsuzluklar yaşanmasına neden olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 97-98).

Tablo 9’da turizmin doğal çevreye olan olumsuz etkilerine yer verilmiştir. Çevre kirliliği, motorlu taşıtlar, hayvanların bilinçsiz beslenmesi, turizm bölgesinin aşırı gelişmesi gibi faktörler doğal çevrenin tahribatı, ekolojik dengenin bozulması, hayvan davranışlarının değişmesi, bitki türlerinin yok olması gibi geri dönüşü olmayan sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca, bu durum destinasyonun yaşam kalitesinin düşmesine, doğal güzelliğinin bozulmasına, hayvan ve bitki türlerinin tehlikeye düşmesine ve verimli toprakların yok olmasına neden olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 97-98).

Tablo 9: Turizmin Doğal Çevrede Ortaya Çıkardığı Olumsuz Etkiler

Etmenler	Doğal Çevreye Etkileri

Aşırı Kalabalık	Çevrede stres, hayvanların davranışı değişmesi,
Aşırı Gelişme	Kentlerin ortaya çıkması, Aşırı yapılaşma,
Rekreasyon	Yabani yaşamın ve kaynakların yok edilmesi,
Kirlenme	Doğal çevreni bozularak yok olması, yabani hayatın çöplüğe dönmesi,
Yaban Hayvanlarını Beslenmesi	Davranışlarının değişerek turistleri ve yerel halk için tehlike arz etmesi,
Motorlu Araçlar	Toprak ve bitki örtüsünün zarar görerek doğal yaşamın yok olması,
Diğerleri	Doğal çekiciliklerin yitirilerek doğal yaşam sürecini kesintiye uğraması,

Kaynak: Şanlıoğlu, 2017, s. 98.

2.2.2. Yabancı Sermayenin Olumsuz Etkileri

Küreselleşmenin hız kazanması ile dünya genelinde yaygınlaşan yabancı sermaye kullanımının turizm sektöründe olumlu katkıları kadar olumsuz etkilerinin de olduğu bilinmektedir (Şanlıoğlu, 2017, s. 103). Yabancı sermayenin turizm sektörü açısından en önemli olumsuz etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Bahar ve Kozak, 2014, s. 178-179 ve Çeken, 2014, s. 192-193):

- Yabancı sermayenin girdiği ülkede işletmelerin yatay ve dikey birleşmesi monopol ve oligopol piyasaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum sektörde yer alan yerli ve yabancı diğer işletmelerin rekabet ve pazarlık gücünü olumsuz yönde etkilemektedir.
- Yabancı sermaye ile birlikte ülke içerisinde üretilebilen ara ve yatırım mallarının, teknoloji ve bilgi birikiminin yurtdışından temin edilmesi ithalatı tetikleyerek döviz rezervlerinin azalmasına neden olmaktadır.
- Yabancı sermaye ile birlikte ülkeye gelen yabancı çalışanlar ülke vatandaşlarının istihdam edilmesini engelleyerek ülkede döviz miktarının azalmasına ve ülke parasının değer kaybetmesine neden olmaktadır.
- Yabancı sermaye getiren yabancı işletmelerin elde ettikleri karı yurtdışına çıkarması ülkenin ödemeler dengesine olan olumlu etkiyi azaltmaktadır.

2.2.3. Talep Enflasyonunun Ortaya Çıkması

Enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışı ifade eder ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Nedenlerine göre talep ve maliyet enflasyonu olarak ikiye ayrılır. Talep enflasyonu artan talepten dolayı fiyatlardaki artışı ifade etmektedir (Roney, 2011, s. 81).

Turizm sektöründe, destinasyonların belirli dönemlerde mevsimselliğin etkisi ile kalabalıklaşması nedeniyle talep artışı yaşanmaktadır Bu doğrultuda turizm arzının talebi yeteri kadar karşılayamamasına ve turizmin enflasyonist baskılar ortaya çıkarmasına neden olmaktadır. Bu durum turizm ürünlerinin ülkedeki tüm sektörleri etkilemesine ve fiyat artışlarına neden olmaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 100).

Turistik mal ve hizmet tüketiminin sonucunda ortaya çıkan enflasyon ülke ekonomisinde birtakım olumsuz sonuçlar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar şu şekilde ifade edilmektedir (Çeken, 2014, s. 177):

- Turizm talebinin artması ile birlikte mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesi, yerel halkın alım gücünü ve yaşam standartlarını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Turistik ürünlerin fiyatlarında yaşanan artışlar destinasyona olan talebin ve uluslararası pazarda rekabet gücünün düşmesine neden olmaktadır.
- Turistlerin talebine bağlı olarak artan enflasyon, uluslararası turizm talebini yönlendirerek tur operatörü ve seyahat acentelerinin daha düşük ücretle turistik mal ve hizmet sunan destinasyonlara yönelmesine neden olmaktadır.
- Turizm bölgelerinde artan talep doğrultusunda arazi fiyatlarının ve ev kiralarının yükselmesine, arazi mülkiyetlerinin ve verimli toprak arazilerinin parçalanmasına, çeşitli hayvan ve bitki türlerinin neslinin tükenmesine, yerel işgücü kullanımının azalmasına, dışa bağımlılığın artmasına ve geleneksel işkollarının kaybolmasına neden olmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak turistik mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması reel satın alma gücünü düşürmekte ve turistlerin daha ucuz turistik mal ve hizmet sunan destinasyonlara yönelmesine yol açmaktadır (Şanlıoğlu, 2017 s. 101).

2.2.4. Turizm Faaliyetlerinin Sezonluk Olma Özelliği

Turizmin sezonluk olması daha çok turistlerin talepleri doğrultusunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu durumun temel nedeni kamu sektörünün ve okulların Ramazan, Kurban ve yılbaşı gibi dönemlerde tatil olması, kış ve mevsim değişikliklerinin yoğun olduğu dönemlerde ise turistik talebin düşük seyretmesidir (Şanlıoğlu, 2017 s. 102).

Turizmin mevsimsellik etkisi şeklinde de adlandırılan bu durum yüksek sezonda otellerin doluluk oranları, istihdam düzeyi ve gelirlerinde artışların yaşanmasına neden olmaktadır. Turizm sezonu dışındaki dönemlerde ise başta otel doluluk oranları olmak üzere istihdam düşmekte, çalışma koşulları kötüleşmekte ve ülke turizm gelirinin doğrudan ve dolaylı olarak azalmasına neden olmaktadır (Çeken, 2014, s. 179).

Turizmin sezonluk bir faaliyet olmasından kaynaklanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak için ülkedeki turizm potansiyeline ek olarak diğer turizm türlerinin çeşitlendirilerek geliştirilmesi, turizmin faaliyetlerinin on iki ay yapılabilmesinin sağlanması, ülkenin mevcut turizm potansiyelinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla yeni turizm politikalarının geliştirilmesi, mevcut turizm kaynaklarının etkin ve verimli şekilde kullanımının sağlanması gerekmektedir. Böylece turizm faaliyetlerinin sezonluk değişimlerden en az şekilde etkilenerek ülkenin yeni pazarlara girmesi, pazar payını artırması, rakiplerine oranla daha büyük bir rekabet gücü elde etmesi, turizm gelirlerinin ve istihdamın artırılması sağlanmış olacaktır (Bahar ve Kozak, 2014, s. 176).

2.2.5. Ekonominin Turizm Sektörüne Bağımlı Olması Sorunu

Bir ülke ekonomisinin bir sektöre bağımlı olarak gelişmesi halinde başta işgücü olmak üzere sektörün birleşenleri ne kadar iyi olursa olsun ülke ekonomisi üzerinde bir baskı oluşturabilmektedir. Bu nedenle başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, ekonomik büyüme ve kalkınmayı hedefleyen her ülkenin ekonomik faaliyetlerinde tüm sektörleri bir bütün olarak geliştirmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum ülke ekonomisinin sağlıklı gelişmesine neden olmaktadır (Yıldız, 2007:151).

Turizm, politik, ekonomik ve sosyolojik faktörler başta olmak üzere pek çok değişkenden hızlı bir şekilde etkilenen bir sektördür. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomilerinin turizme bağımlı olması nedeniyle karşılaşılacak herhangi bir siyasi ve ekonomik kriz durumunda turistlerin talebi başka ülkelere kaymaktadır (Şanlıoğlu, 2017, s. 101). Ayrıca turizme olan aşırı bağımlılık ülkede yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi değişikliklerden turizm talebinin olumsuz yönde etkilenerek talebin benzer özellikteki diğer destinasyonlara kaymasına, ülkenin gelirinin düşmesine, ekonomisinin olumsuz yönde etkilemesine ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Yıldız, 2007, :151). Bu kapsamda ülkede turizm sektörünün gelişimi desteklenirken aynı zamanda turizm işgücü eğitilmeli, ülkenin turizm potansiyeli ve ülke ekonomisi farklı üretim sektörlerine yönlendirilerek çeşitlendirilmelidir. Ayrıca ülke için uygun gelişme politikaları hazırlanmalı ve ülke turizme aşırı bağımlı olmaktan çıkarılmalıdır (Şanlıoğlu, 2017, s.101). Bunlara ilaveten günümüzde işsizliğin ve vasıfsız işgücünün yüksek ve istihdam alternatiflerinin kısıtlı olduğu ülkelerde turizm sektörünün gelişmesi doğru bir kalkınma stratejisi olurken, işsizliğin ve eksik istihdamın ortadan kalktığı durumlarda işgücü eğitimi ve istihdamın başka sektörde değerlendirilmesine ortam hazırlanmalıdır. Böylece turizme aşırı bağımlı olan ülkelerde ilerleyen yıllarda yaşanabilecek krizler ortadan kaldırılmış olacaktır (Çeken, 2014, s. 178).

SONUÇ

Uluslararası turizm faaliyetleri ülkelere yeni istihdam olanakları yaratması, çeşitli iş kolları ve sektörleri ortaya çıkarması ve geliştirmesi, ülkeye döviz girdisi sağlayarak dış ticaret açığının kapanmasına yardımcı olması ve katma değer yaratarak milli geliri artırması gibi nedenlerle II. Dünya Savaşı sonrası hızla büyüyen iktisadi bir hizmet sektörü niteliği kazanmıştır. Özellikle sanayi ve tarım sektörlerini yeterince geliştirme imkânı olmayan bölgelerin kendine has doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerinin turizm faaliyetleri çerçevesinde değerlendirildiğinde bölge ekonomisinin büyümesi ve kalkınmasına olumlu katkılar sağladığı bilinmektedir.

Bu çalışmada dünyada giderek büyüyen ve ulusal ekonomilere önemli katkılar sağlayan sektörlerden biri olan turizmin iktisadi kalkınmaya olan etkilerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede iki bölümden meydana gelen çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak kalkınma kavramının üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türkiye'de kalkınma planları öncesi ve planlı dönemde yer alan turizm politikaları değerlendirilmiş ve buna ek olarak kalkınma ve turizm ilişkisine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise turizmin iktisadi kalkınma içerisindeki yeri ve önemine yer verilerek konu ile ilgili tablo ve istatistikler analiz edilmiştir. Bu bölümde ayrıca turizm faaliyetlerinin ortaya çıkardığı olumsuz ekonomik etkilere de yer verilmiştir.

20. yüzyıldan itibaren kalkınmayı amaçlayan her ülke çeşitli iktisadi kalkınma politikaları geliştirmiştir. Bu politikaların uygulanmasında ise kamu-özel sektör işbirliğinin sağlanması ve gerekli bilgi teknolojilerinden olabildiğince yüksek seviyede yararlanılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de 1960 yılından DPT kurulmuş ve 1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Turizm sektörü ise bu tarihten itibaren olumlu ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri ile bu politikalar içerisinde yerini almaya başlamıştır. Özellikle 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 Turizm Teşvik Kanunu başta olmak üzere çıkarılan birçok kanun, bölge ve ülke çapında geliştirilen çeşitli projeler, bu kapsamda kurulan çeşitli birlik ve dernekler, turizm yatırımcılarına

yönelik çeşitli destek ve teşvikler ile Türkiye'de turizm faaliyetleri, 1980'li yıllardan itibaren bir ivme kazanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak zamanla Türkiye turizm alanında önemli gelişmeler kaydederek dünyada önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde turizm politikaları doğru planlanıp uygulandığında ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.

Turizmin döviz açığını kapatmadaki rolü, ülkeye yabancı sermaye girişine olumlu katkısı, turizm faaliyetlerinin diğer sektörleri de beraberinde geliştirmesi açısından önemi, doğrudan ve dolaylı istihdamı ve yatırımları artırmasına yönelik katkıları, bölgelerarası dengeli kalkınmaya olan olumlu etkileri ve yoksullukla mücadelede sağladığı olumlu katkılar ile başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkeler için vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Fakat uluslararası turizm her geçen yıl büyüyen bir ekonomik sektör olmasına rağmen, her zaman olumlu iktisadi sonuçlar ortaya çıkarmamaktadır. Özellikle turizme bağlı ekonomik kalkınmayı amaçlayan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ekonomik veya siyasi kriz yaşanması halinde turizm talebi olumsuz yönde etkilenerek ulusal ekonomileri bir çıkmaza sokabilmektedir. Diğer taraftan turizm talebinin aşırı artmasıyla birlikte bölgede talep enflasyonu ortaya çıkmakta ve yerel halkın alım gücünü ise azaltmaktadır.

Önümüzdeki dönemde yapılacak olan akademik çalışmalarda turizmin ülke ve bölgelere sağladığı ekonomik, sosyal ve kültürel katkıları ölçmek amacıyla ilgili destinasyonda yaşayan yerel halka ve işletmelere yönelik saha çalışmaları yapılarak turizm sektörünün kalkınmadaki rolü ve önemi farklı yönleriyle ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Bahar, O. ve M. Kozak. (2014). *Turizm Ekonomisi.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Bahar, O. ve M. Kozak.(2012). *Turizm Ve Rekabet.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Çeken, H. (2014). *Turizm Ekonomisi.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Dinler, Z. (2004). *İktisada Giriş.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Erdem, E., Ö. Şanlıoğlu ve M. F. İlgün. (2009). *Türkiye'de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performans* (1950-2007). Ankara: Detay Yayıncılık.,

Kahraman, N. Ve O. Türkay (2006). *Turizm Ve Çevre*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kutlar, A. ve F. Doğanoğlu. (2007). *Kalkınma Sorunu.* Ankara: Orion Yayınevi.

Pike, A., R.-P. Andrés And J. Tomaney. (2006). *Local And Regional Development* First Published. Published İn The Usa And Canada By Routledge.

Roney, S. A. (2011). *Turizm Bir Sistemin Analizi.* Ankara: Detay Yayıncılık

Sarıkamış, M. ve O. Bahar (2013). T*urizmi Yoksulluk Ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Usta, Ö. (2009). *Turizm Genel Ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Ünlüönen, K., A. Tayfun ve A. Kılıçlar (2011). *Turizm Ekonomisi.* Ankara: Nobel yayıncılık.

Şanlıoğlu, Ö. (2017). *Uluslararası Turizmin İktisadi Yönü: Akdeniz Havzasında Bulunan Seçilmiş Bazı Destinasyonların Karşılaştırılmalı İncelenmesi.* Ankara: Detay Yayıncılık.

MAKALELER

Bahar, O. (2006). "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı". Yönetim *Ve Ekonomi.* 13, 2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa, ss. 137-150.

Bahar, O. (2007). "Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik AÇIDAN Yeri Ve Önemi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* Güz, 19, ss.1-19.

Bozkurt E. ve Ö. Topçuoğlu. (2013). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme Ve Turizm İlişkisi". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi.* 7, ss. 91-105.

Büyükşalvarcı, A., M. C. Şapçılar ve S. Bayrakçı (2016). "Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi". Selçuk *Üniversitesi Sosyal Ve Teknik Araştırmalar Dergisi*. 11, ss. 186-201.

Çeken, H. (2008). "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi.* 10,2, Afyon, ss. 293-302.

Ceylan, S., ve M. Somuncu. (2016). "Kültür Turizmi Alanlarında Turizm Çeşitlendirilmesine Eleştirel Bir Bakış: Safranbolu UNESCO Dünya Miras Alanı". *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırma Dergisi.* 1, 1, Nisan, ss. 53-64.

Çetin, M. (2006). "Teori Ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma", *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi.*7, 1, Sivas, ss. 1-20.

Çımat, A. ve O. Bahar (2003). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, ss.1-18.

Demir, Ş. Ş. (2014). "Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi ". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi.* 5, 15, Haziran ss. 101-119.

Doğan, S. ve Z. Yıldız. (2007). "Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi Ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma"., *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 2, 6, ss. 147-181.

Doğan, B. B. (2011). "Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi Ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22, 2, Kocaeli, ss. 41-83.

Eceral, T. Ö. ve C. A. Özmen (2009). "Beypazarı'nda Turizm Gelişimi Ve Yerel ekonomik Kalkınma".*Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 5, 2, Güz, ss. 46-74.

Emekli, G. (2006). "Coğrafya, Kültür Ve Turizm: Kültürel Turizm". *Ege Coğrafya Dergisi*. 15, İzmir, ss. 51-59.

Ekiztepe, B. (2012). "Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkileri: Teorik Bir Çalışma". *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2, 2, 2012, ss. 85-88.

Gürbüz, A. (2002). "Yerel Kalkınma Stratejisi İçinde Turizm ve Safranbolu" *BİLİG * Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* *. 22, Yaz, ss. 29-48.

Kaya, K., G. Sevinç, V. Asoğlu ve M. R. Sevinç. (2015). "Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı İle Karşılaştırılması". *Kamu-iş.*14, 1 ss. 63-98.

Keskin, A. ve H. Cansız. (2010). "Tourısm, Turkey And Economic Development". *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi.* 24, 4, Erzurum, ss. 23-46.

Küçükaltan, D., A. Oğuzhan, S. Apak ve E. Z. Boyacıoğlu. (2005). "Bölgesel Kalkınmada Kültürel Turizmin Etkisi: Kırkpınar Yağlı Güreşleri Örneği". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6, 1, Haziran, Edirne, ss. 1-22.

Özdemir, S. (2012). "Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmden Yararlanma Olanakları: Gökçeada Örneği", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.* 14, 23, Karaman ss. 19-21.

Öztürk, Y. ve M. Yeşiltaş. (1997). "Government's Role In The Formulation Of Tourism Policies". *H.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi.* 15, 2, Ankara, ss. 161-170.

Şanlıoğlu, Ö. ve E. Ö. Özcan (2017). "Türkiye'de Uygulanan Turizm Teşvik Politikalar Ve Sonuçlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 7, 2, Temmuz, Kırıkkale, ss. 97-117.

Şanlıoğlu, Ö. ve A. Erdem (2017). "Kayseri Örneğinde Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerini Nasıl Algıladığının Tespitine Yönelik Bir Araştırma". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 27, Mayıs 2017, Denizli, ss. 277-278

Sinemillioğlu, M. O. (2009). "Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma Ve Türkiye Süreci". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* .8, 27, Kış, ss. 245-268.

Tıraş, H. H. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 2, 2, ss. 57-73.

Tolunay, A. ve A. Akyol (2006). "Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar". *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. A, 2, ss.116-127.

Tunçsiper, B. ve G.Ö. Yılmaz. (2009). "Yerel Ekonomik Kalkınma Sürecine Turizm Sektörünün Etkisi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 24, ss. 53-63.

Türker, N., Ş. Selçuk ve A.Özyıldırım. (2016). "Turizmin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Safranbolu Örneği". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6, 1, ss. 1-13.

Yavilioğlu, C. (2002). "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi Ve Kavramsal Kökenleri". *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi.* 3, 1, ss. 59-77.

Yavuz, N. Ç. (2006). "Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma Ve Nedensellik Analizi". *Doğuş Üniversitesi Dergisi.* 7, 2, ss. 162-171.

Yeşiltaş, M., H. Çeken ve İ. Öztürk. (2009). "Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 2, 3, Aralık, ss. 250-269.

BİLDİRİLER

Soyu, E., S. Karaçor, S. Altınok ve E. Fırat (2017, Ekim). "Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomideki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme". *(Internatıonal Conference On Eurasıan Economıes 2017)*. 2017, 442-449. Bişkek, Kırgızistan.

Ünlü, F. ve R. Yıldız (2014, Nisan). "Kalkınma Ajanslarının Bölgenin Yenilik Potansiyeli Üzerindeki Etkileri: Oran Kalkınma Ajansı Örneği". (*3.Kayseri Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler* 24-25 Nisan 2014), Erciyes İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 2014,527-548, Kayseri.

TEZLER

Akad, İ. (2012). *Kalkınma Sürecinde Büyüme Ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Aktakaş, B.G. (2006). *Bölgesel/Yerel Kalkınma. Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*. Çukurova Üniversitesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Adana.

Aydın, İ. Z. (2010). Eko-turizmin Türkiye Orman Köyleri Kalkınmaları Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Ölçümü (Artvin- Camili Biyosfer Rezerv Alanı Örneği). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı. *Yayımlanmış* Yüksek Lisans Tezi. Trabzon.

Azcan, G. (2013). *Kültür Turizmi Açısından Köylere Hizmet Götürme Birliği Faaliyetleri: Safranbolu Örneği.* Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Karabük..

Bükey, A. (2012*). Bölgesel Kalkınma Ve İl Stratejik Planlarında Turizm Stratejilerinin Ele Alınışı: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme.* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.

Çan, M. F. (2014). *Türkiye'de Kentleşme Ve Bölgesel Kalkınma.* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Malatya.

Çakır, N. (1999). *Eski Kentsel Yerleşim Birimlerimizin Kültür Turizmindeki Yeri Ve Önemi Safranbolu Örneği*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.

Çarkçı, A. (2007). *Yerel Kalkınmada Kobilerin Rolü*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Demiral, N. Ö. (2012). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Bozcada Örneği.* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.

Demircan, Ş. (2014). *İnanç Turizminin Yerel Kalkınmadaki Önemi: Midyat Örneği*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Muğla.

Durgun, A. (2006). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği.* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.

Erdem, A. (2017). *Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Nasıl Algılandığının Tespitine Yönelik Bir Çalışma: Kayseri İli Örneği*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.

Ersöz, C. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları: Türkiye'de KÖY'lere Yönelik Bir Uygulama.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Bilim Dalı Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

İzgi, M. T. (2007). *Osmaniye İlinin Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Değerlendirilmesi Ve Sürdürülebilir Turizmin Gelişimi İçin Bir Model Önerisi.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Kara, M. A. (2012). *Bölgesel Kalınmada Ve Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Devletin Rolü*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi. Eskişehir

Küçük, M. (2012). *Turizmin Yerel Kalkınmaya Etkisi Ankara Kızılcahamam Örneği.* Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Özcan, Ö.E. (2016). *Türkiye'de Uygulanan Son Dönem Turizm Teşvik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.

Öztürk, N. (2001). *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ve Güneydoğu Anadolu Projesi.* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi. Bursa.

Şeker, H. (2011). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü Ve Amasya Örneği.* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.

Tunçbilekli, P. (2006). *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Nevşehir Örneği.* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde.

Yıldız, Z. (2007). *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar Ve Göller Bölgesi Uygulaması*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

Altıntaş, V. Küresel Isınma Ve Turizm (Bir Hatırlatma). http://www.turizmaktuel.com/haber/kuresel-isinma-ve-turizm-bir-hatirlatma (Erişim Tarihi: 15.12.2017).

Çağlar E. ve Acar, O. (2013). Onuncu Kalkınma Planı Hakkında Bir Değerlendirme: "Plan, 2023 Hedeflerinin Yol Haritası Olabilir Ancak Sahiplenilmesi Şart". Tepav Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Ağustos. http://www.tepav.org.tr/upload/files/13763934217.Onuncu_Kalkinma_Plani_Hakkindabir_değerlendirme.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2016).

KALKINMA. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf. (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf. (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

KALKINMA. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2016).

Ödemeler Bilançosu. http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/bmyo_46775.pdf. (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

Ödemeler Bilançosu İstatistikleri. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-m8p0AF6. (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

Plan Yapıldı Ama Kentin Değerleri Hala Atıl Durumda, İş Birliği Olmadan Olmaz. (2017). http://turizmguncel.com/haber/'plan-yapildi-ama-kentin-degerleri-hala-atil-durumda-is-birligi-olmadan-olmaz'-h30487.html (Erişim Tarihi: 19.10.2017).

2003- Gelir,Sayı ve Ortalama Harcama.

Https://Www.Tursab.Org.Tr/Tr/Turizm-Verileri/İstatistikler/Turist-Sayisi-Ve-Turizm-Geliri/2003-Gelirsayi-Ve-Ortalama-Harcama_68.Html. (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

GSMH İçindeki Payı, 1963-. https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-_79.html. (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

Dış Ticaret Açıklarını Kapatmada Payı.

https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/dis-ticaret-aciklarini-kapatmada-payi_916.html. (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri Oranı (1969 - 2016).
https://www.tursab.org.tr/dosya/80/turizm-geliri_80_617069.xls. (Erişim Tarihi: 27.03.2018).
TUİK. Turizm İstatistikleri - Dönemi: IV. Çeyrek: Ekim-Aralık ve Yıllık, 2017.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072#. (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

UNWTO Annual Report 2016.
http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf (Erişim Tarihi 17.11. 2017).

UNWTO Tourısm Hıghlıghts 2017 Edition.
https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029 (Erişim Tarihi: 17.11. 2017).

WTTC. TRAVEL & TOURISM ECONOMIC IMPACT 2015 TURKEY.
https://www.wttc.org//media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/turkey2015.pdf. (Erişim Tarihi: 27.03. 2018).

WTTC. TRAVEL & TOURISM ECONOMIC IMPACT 2016 TURKEY.
https://www.wttc.org//media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202016/turkey2016.pdf. (Erişim Tarihi: 27.03. 2018).

WTTC. TRAVEL & TOURISM ECONOMIC IMPACT 2017 TURKEY.
https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/turkey2017.pdf. (Erişim Tarihi: 27.03. 2018).

WTTC. Direct Contribution To Employment.
https://www.wttc.org/datagateway. (Erişim Tarihi: 29.03. 2018).

10'uncu Kalkınma Planı'nda Turizme Biçilen Rol Belli Oldu. (2013).

http://www.turizmdebusabah.com/haberler/10uncu-kalkinma-planinda-turizme-bicilen-rol-belli-oldu-64732.html (Erişim Tarihi: 25.03.2017).

439 Milyar Dolarlık Dev Bir Sektöre Dönüştü, Her Yıl Yüzde 25 Büyüyecek. (2017). http://www.turizmguncel.com/haber/439-milyar-dolarlik-dev-bir-sektore-donustu-her-yil-yuzde-25-buyuyecek-h30496.html (Erişim Tarihi: 19.10.2017).

KİTAP BÖLÜMLERİ

Boyacıoğlu, E. Z. (2015). Bölgesel Kalkınmada Turizm Etkisi. D. Küçükaltan, H. Çeken ve Ş. O. Mercan. (Ed.), Değişik Perspektiflerle Turizm Politikası Ve Planlaması İçinde (ss. 195-212). 1. Baskı, Ankara.

Dinçer, M. Z. Ve G. Çetin (2015). Kalkınma Planlarında Turizm. D. Küçükaltan, H. Çeken ve Ş. O. Mercan. (Ed.), Değişik Perspektiflerle Turizm Politikası Ve Planlaması İçinde (ss. 171-192). 1. Baskı, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Melike CINGILLI

Doğum Tarihi Ve Yeri : 03.01.1991 – KAYSERİ

E-Posta Adresi : melike38010@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Tarihi**
Yüksek lisans	Erciyes Üniversitesi	2014-2018
Lisans	Nevşehir Üniversitesi	2009-2013
Lise	Kayseri Anadolu Lisesi	2005-2009

İŞ DENEYİMLERİ

2014 (Ağustos-Ekim) : Radisson Blu Otel Kayseri (F&B)

2012 (Haziran-Temmuz) : Novotel Kayseri (İK)

2011 (Mayıs-Temmuz) : Altınsaray Otel Kayseri (F&B)

2011 (Temmuz-Eylül) : Pınar Turizm Seyahat Acentesi